

Postavení kurátora v systému sociálně právní ochrany dětí

Libor Vodvárka

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Libor VODVÁRKA**
Osobní číslo: **H108342**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Postavení kurátora v systému sociálně právní ochrany dětí**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu **IMS Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách (IMS 2009)**. Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na vymezení legislativního prostředí sociálně právní ochrany dětí, historie sociálně právní ochrany dětí, postavení kurátora pro mládež v systému sociální pomoci, kompetence kurátora zákonné a odborné,
 - na práci s ohroženými dětmi, dilemata a úskalí sociální práce při hledání nejlepšího zájmu dítěte, vlastní zkušenosti a postřehy z práce s dítětem a jeho rodinou,
 - na hledání odpovědi na význam činnosti kurátora a jeho možnosti řešení sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.
- Součástí práce budou kauzistiky dokumentující problematiku práce s ohroženými dětmi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

1. Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*, Brno: Paido 2001, ISBN 80-7315-004-2.
2. Novotná, V., Burdová, E., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí komentář*, Praha: Linde 2007, 471 s, ISBN 978-80-86131-72-6.
3. Šámal, P., Válková, H. et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže komentář*, Praha: C.H. Beck 2011, ISBN 978-80-7400-350-9.
4. Trestní řád č. 141/1961 Sb.
5. Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.
6. Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb.
7. Úmluva o právech dítěte – sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.
8. Zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb.
9. Zákon o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy č. 109/2002 Sb.
10. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.
11. Trestní zákon č. 40/2009 Sb.

Další literatura a zdroje budou doplňovány v průběhu zpracování práce.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Institut mezioborových studií

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

vedoucí ústavu

doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

LIBOR VODVÁRKA

Jméno, příjmení studenta

V Brně 19.4.2013

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tématem bakalářské práce je postavení kurátora pro mládež v systému sociálně-právní ochrany dětí. Práce popisuje legislativní prostředí sociálně-právní ochrany dětí a kurátora pro mládež, historii sociálně-právní ochrany dětí, postavení kurátora pro mládež v systému sociální ochrany obyvatelstva, kompetence kurátora zákonné a odborné, práci s ohroženými dětmi a jejich rodinami, dilemata sociální práce, význam činnosti kurátora a jeho možnosti řešení sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.

Klíčová slova: sociálně-právní ochrana dětí, kurátor, zákon, dítě, mládež, rodina, klient, poruchy chování, patologie.

ABSTRACT

The topic of the Thesis is “The status of curator in the social and legal protection of children”. The work describes the legislative environment, social and legal protection of children and curator of youth, history of social and legal protection of children, the status of curator in the social protection of the population, legal and expertise competence of curator, working with vulnerable children and their families, the dilemmas of social work, the importance of activities of the curator and the possible solutions of social pathological phenomena in children and youth.

Keywords: social and legal protection of children, curator, law, child, youth, family, klient, conduct disorder, pathology.

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za poskytování metodické a konzultační pomoci při vypracování této práce. Děkuji také své ženě a dětem za trpělivost, toleranci a podporu.

Libor Vodvárka

Motto:

„Těm, kteří neumí, je třeba říci jak, těm co nemohou, je třeba pomoci. A ty co nechtějí, je třeba přinutit k respektu norem daných právním řádem a základními etickými principy“
(M. Bargel, 2010).

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1 LEGISLATIVNÍ PROSTŘEDÍ SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ.....	11
2 HISTORIE SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ.....	14
3 KURÁTOR PRO MLÁDEŽ.....	18
3.1 POJEM KURÁTOR	18
3.2 KURÁTOR PRO DOSPĚLÉ	19
3.3 KURÁTOR PRO MLÁDEŽ	21
4 PREVENTIVNÍ A PORADENSKÁ ČINNOST.....	32
5 OPATŘENÍ NA OCHRANU DĚTÍ.....	35
6 RODINA.....	38
6.1 VÝCHOVNÁ FUNKCE RODINY.....	40
6.2 PATOLOGIE V RODINĚ.....	44
6.3 DISFUNKCE A DYSFUNKCE.....	48
7 DÍTĚ	50
7.1 OHROŽENÉ DÍTĚ	50
7.2 NEJČASTĚJŠÍ FAKTORY OHROŽUJÍCÍ PŘÍZNIVÝ VÝVOJ DĚTÍ.....	52
8 DILEMATA SOCIÁLNÍ PRÁCE KURÁTORA.....	58
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	60
9 PŘÍPADOVÉ STUDIE OHROŽENÝCH DĚTÍ	61
9.1 PŘÍPAD I.....	61
9.2 PŘÍPAD II.....	65
9.3 PŘÍPAD III	72
9.4 SHRnutí.....	81
ZÁVĚR	83
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	85
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	88

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se chci zabývat postavením kurátora v systému sociálně-právní ochrany dětí.

Téma práce jsem si zvolil, protože 9 let pracuji jako kurátor pro mládež. Současně jsem 7 let pracoval v kumulované funkci na úseku dávek pomoci v hmotné nouzi, tedy sociálního pracovníka pracujícího s osobami ohroženými chudobou, stojícími na okraji společnosti. Spatřuji přímou souvislost mezi nedostatečnou socializací a vzděláním dětí z ohrožených rodin a jejich zhoršeným celoživotním postavením. Děti, ohrožené různými patologiemi a dysfunkcemi rodiny, mají problém zařadit se v dospělosti úspěšně do společnosti, najít stabilní uplatnění na trhu práce, najít si své místo v životě a uspořádat si vlastní život. Zůstávají závislí na pomoci blízkých, nebo sociální pomoci státu, přecházejí často přímo z agendy sociálně-právní ochrany dětí do agendy hmotné nouze. Patologie, negativní modely a vzorce chování a jejich důsledky pak přenášejí v dospělosti zpravidla i na své děti. Děti a mládež jsou skupinou sociálně patologickými jevy nejohroženější. Kurátor pro mládež, jako pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí, je součástí širšího systému sociální ochrany obyvatelstva. Cílem práce kurátora pro mládež je ochrana dětí před působením nepříznivých vlivů a zmírňování jejich dopadů na tuto nejohroženější skupinu, současně však i ochrana celé společnosti před nejružnějšími důsledky těchto dopadů. Ve své práci jsem se pokusil přiblížit „neviditelné“ postavení kurátora pro mládež a jeho „neviditelnou a těžko změřitelnou práci“.

Pracuji jako kurátor pro mládež v městské části Brno – Starý Lískovec. Moje vlastní zkušenost je ovlivněna běžným, nepatogenním, relativně kultivovaným prostředím městské části, ve které pracuji, která neobsahuje vyloučené lokality, koncentraci etnických menšin nebo ohniska sociálně patologických jevů. Zkušenosti, poznatky i závěry se proto mohou lišit od zkušeností kurátorů z jiných úřadů (např. Brno – střed s ulicemi Cejl, Bratislavská, Trnitá).

Cílem bakalářské práce by mělo být vymezení legislativního prostředí sociálně-právní ochrany dětí (kurátora pro mládež), přiblížení historie sociálně-právní ochrany dětí, postavení kurátora pro mládež v systému sociální ochrany obyvatelstva, zákonných a odborných kompetencí kurátora, práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami, dilemata sociální práce kurátora, vlastní zkušenosti a postřehy při práci s dětmi a rodinami, hledání

odpovědi na význam činnosti kurátora a jeho možnosti řešení sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.

Práci jsem rozdělil na dvě části, teoretickou a praktickou. V teoretické části své práce vycházím ze studie právních předpisů, odborné literatury z oblasti sociálně-právní ochrany dětí, sociální práce, sociálních patologií a vlastních zkušeností. V části praktické bych chtěl na několika konkrétních případech dokumentovat různorodost případů, s nimiž se kurátor setkává.

V teoretické části používám obsahovou analýzu právních předpisů a dostupné literatury, zabývající se problematikou sociálně-právní ochrany dětí, sociální práce a sociálními patologiemi.

V praktické části je použit kvalitativní výzkum konkrétní činnosti kurátora pro mládež při práci s ohroženými dětmi, dokumentovaný případovými studii skutečných případů ohrožených dětí, kterými jsem se zabýval.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 LEGISLATIVNÍ PROSTŘEDÍ SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Sociálně-právní ochranou dětí (SPOD) se rozumí: ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny (sanace rodiny) a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.

Další významné zásady: dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti. Při své činnosti bere orgán sociálně-právní ochrany v úvahu přání a pocity dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vývoji tak, aby nedošlo k ohrožení nebo narušení jeho citového a psychického vývoje. Dítě, které je schopno s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost posoudit dosah a význam rozhodnutí vyplývajících ze soudního nebo správního řízení, kterého je účastníkem, nebo jde-li o rozhodnutí vztahující se k jeho osobě, obdrží od orgánu sociálně-právní ochrany informace o všech závažných věcech jeho osoby se týkajících.

Výkon sociálně-právní ochrany dětí vychází z řady mezinárodních dokumentů, k jejichž dodržování se Česká republika zavázala. Za nejvýznamnější lze považovat:

- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o přijetí Úmluvy o právech dítěte.

Základní zásady tohoto dokumentu se pak promítají do řady vnitrostátních právních dokumentů, které upravují oblast sociálně - právní ochrany dětí:

- zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů, stanoví základní občanská práva a svobody;

- zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, obecně upravuje činnost orgánů SPOD a za účelem vykonávání sociálně-právní ochrany dětí prolamuje některá základní práva a svobody zákona č. 2/1993 Sb.;
- zákon č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Hlavní ustanovení pro činnost kurátora pro mládež jsou obsažena ve druhé hlavě druhé části tohoto zákona (§§ 41 až § 50), z pohledu kurátora další významná ustanovení tohoto zákona se týkají vztahů mezi rodiči a dětmi.

Řada dalších zákonů, které se sociálně-právní ochranou dětí souvisejí:

- zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, upravuje podávání návrhů a podnětů k soudu (kurátorem zejména využívána ustanovení § 76 a §76a tohoto zákona);
- zákon č. 141/1961 Sb., Trestní řád, ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 218/2003 Sb., O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 109/2002 Sb., O výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů;
- Vyhláška Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy č. 438/2006, kterou se stanoví podrobnosti o výkonu ústavní a ochranné výchovy;
- zákon č. 200/1990 Sb., Přestupkový zákon, ve znění pozdějších předpisů, v rámci řízení o přestupcích se uplatňuje specifické ustanovení pro řízení, kterého účastníky jsou mladiství, případně postihy rodičům dětí nezajišťujícím dohled nad povinnou školní docházkou;
- zákon č. 500/2004 Sb., Správní řád, ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 108/2006 Sb., O sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, jednak stanovuje kvalifikační předpoklady pracovníkům vykonávajícím sociálně-právní ochranu dětí, dále je využíván k sociálnímu poradenství při práci s rodinami;
- zákon č. 110/2006 Sb., O životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů, využíván k sociálnímu poradenství při práci s rodinami;
- zákon č. 111/2006 Sb., O pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, využíván k sociálnímu poradenství při práci s rodinami;

- zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;

Celá oblast sociálně-právní ochrany dětí byla novelizována zákonem č. 401/2012 Sb., který vešel v účinnost od 1. 1. 2013.

Další předpisy:

Činnost kurátora pro mládež tedy upravují především výše uvedené zákony, jeho postavení však jako zaměstnance obecního úřadu upravují i další zákony jako:

- zákon č. 128/2000 Sb., O obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 129/2000 Sb., O krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 312/2002 Sb., O úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

2 HISTORIE SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

V období středověku byla péče o chudé, nemocné a osiřelé děti především věcí církve, případně jednotlivých filantropicky orientovaných šlechticů. Roli sociální instituce v tehdejší společnosti plnila především církev, která touto službou naplňovala křesťanské ideály. Ochrana dětem byla poskytována ve formě sociální služby – strava, přístřeší, příp. ošacení. Světská moc státu se v sociální oblasti nijak neangažovala. Nárok na sociální pomoc nebo ochranu či forma nebyla upravena žádným předpisem. K institucionalizaci sociálně-právní ochrany dětí dochází na českém území až v roce 1863, kdy byl vydán říšský zákon domovský č. 105 říšského zákoníku. Na domovský zákon navázal zemský zákon chudinský č. 59 z roku 1868. Nárok na sociální pomoc byla vázána na domovské právo v nějaké obci (příslušnost podle trvalého pobytu, příp. místa, kde se dítě zdržuje, platí dodnes). Říšský zákon domovský stanovil domovským obcím postarat se o své obyvatele a jejich rodiny. Tyto dokumenty představují základ institucionalizované sociální péče na našem území. Právně byla upravena péče o chudé, ale současně i péče o výživu a výchovu dětí chudých a péče o zanedbávané děti v zařízeních určených pro jejich nápravu. Opuštěné děti byly umisťovány do pěstounské péče, sirotčinců, dětských domovů, azylů a útulků. Preferováno bylo umisťování dětí za účelem výchovy do řádných rodin. § 13 českého zemského zákona ukládal obcím povinnost, aby „dětí osiřelé nebo jinak opuštěné byly vychovávány a staly se způsobilými k výdělku“. Současně okresům a zemím byla stanovena povinnost postarat se o ústavy pro děti a mládež. Finanční zatížení obcí vedlo k potřebě systém péče reformovat. Zákonem č. 62 z roku 1901 byla přenesena chudinská péče na vyšší útvary veřejné správy. Vznikaly dobrovolné organizace, které se zabývaly péčí o chudinskou mládež. Byly zřizovány tzv. okresní komise pro péči o mládež, které v zastoupení úřadů přijímaly patronát nad potřebnými dětmi, zajišťovaly stravování dětí a rozdělování šatstva a obuvi z dobročinných sbírek. V roce 1908 vznikla Česká zemská komise pro péči o mládež při Zemské školní radě. V kontextu současných úsporných tendencí nahradit veškerou ústavní výchovu institutem pěstounské péče považují za zajímavou poznámku Prof. Cyrila Stejskala, který ve své studii „Rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace“ uvádí, že tehdy ještě nebyli pěstouni vybíráni podle svých kvalit, ale nezřídka podle toho, kdo byl nejlacinější.

Samostatný Československý stát zdědil sociální důsledky 1. světové války. V zemi byly statisíce válečných sirotků a opuštěných dětí. Sociálně-právní ochrana dětí tak byla

předmětem státního zájmu od samého počátku Československého státu. Na řešení situace se podílely nejen dobrovolnické spolky a organizace, ale velmi významně stát. Státem byly zřizovány ústavy pro děti osiřelé a opuštěné, pro děti zdravotně postižené a mravně narušené. Československý stát postupně budoval systém péče o mládež. Pomocné organizace se proměňovaly na výkonné orgány, okresní komise pro péči o mládež se staly okresními orgány péče o mládež, ze zemských komisí se stala zemská ústředí péče o mládež. Ke konci 20. let bylo v Čechách 220 okresních péčí o mládež, na Moravě a ve Slezsku 79. Ústředním orgánem bylo Ministerstvo sociální péče. Vznikají i další instituce jako Zemský sirotčí fond.

Dobrovolnická péče o mládež i činnost státu byly koordinovány, aby nedocházelo ke křížení práce a plýtvání silami a finančními prostředky. Zákonem z roku 1921 byla zajištěna právní úprava dozoru státu a ochrany dětí v cizí péči a dětí nemanželských. V roce 1928 byla v Československu uzákoněna adopce.

Působnost okresních orgánů péče o mládež byla na svou dobu poměrně komplexní. Zahrnovala pomoc těhotným ženám a matkám, zejména svobodným, a to před porodem i po něm. Právní ochranu a pomoc dětem nemanželským, osiřelým, dětem z rozvedených manželství, opuštěným a ohroženým dětem odkázaným na cizí péči, pomoc dětem ohroženým ve vlastních rodinách, pomoc mladistvým delikventům a dokonce i poradnu pro volbu povolání a útulky pro nezaměstnaný dorost.

Nadějně rozvíjející se systém sociálně-právní ochrany dětí v Československu byl přerušen v období 2. světové války. Systém se dále nerozvíjel, v omezených podmínkách a s omezenými prostředky se snažil plnit své úkoly i během okupace.

Další vývoj pak byl poznamenán změnou společenských poměrů po 2. světové válce. Zákonem č. 48/1947 převzaly péči o mládež okresní a zemské národní výbory. Ústředním orgánem se stalo Ministerstvo sociální péče. Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, již neupravoval náhradní péči o děti, upravoval pouze poručnictví a osvojení. Ještě významnější změnu přinesl zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže. Zákon předpokládal, že s celkovou změnou politických, sociálních a ekonomických poměrů odpadnou důvody pro poskytování ochrany ohroženým dětem. Sociálně-právní ochrana byla nově definována jako hromadné opatrovnictví a poručnictví. Přinesl i zásadní obrat v názoru na náhradní péči o děti. Děti, které nemohou vyrůstat v péči rodičů, mají být umístovány zásadně do péče kolektivní (ústavní), jinak lze dítě umístit jen v rodině, která je zárukou, že dítě bude vychovááno k lásce k lidově demokratickému státu. Z této doby

pochází označování spisů vedených orgánem sociálně-právní ochrany dětí značkou „Om“ – o mládeži.

V roce 1959 byla přijata Valným shromážděním OSN Deklarace o právech dítěte. Tento dokument a usilovná práce odborníků jako Dr. Matějček, Dr. Langmaier, Dr. Dunovský a dalších, velmi výrazně ovlivnily podobu zákona o rodině č. 94/1963 Sb. Nový zákon o rodině znamenal podstatnou změnu v oblasti sociálně-právní ochrany mládeže. Tento zákon otevřel možnost znovuzavedení pěstounské péče, která byla v roce 1951 z ideologických a politických důvodů zrušena. Pěstounská péče pak byla do systému sociálně-právní ochrany dětí zavedena zákonem č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči.

Proměnou prošla i organizační struktura úřadů zajišťujících sociálně-právní ochranu dětí. Vládním nařízením č. 73/1956 Sb., byly zrušeny úřadovny ochrany mládeže při soudech, jejich působnost byla přenesena na národní výbory. Ústředním orgánem se stalo Ministerstvo školství. Nařízením vlády č. 59/1964 Sb., byly podrobně upraveny úkoly národních výborů při péči o děti. Tato úprava a zákon o rodině se na velmi dlouhou dobu staly zásadními normami upravující sociálně-právní ochranu dětí u nás.

Zákonem č. 1/1969 Sb. přešla sociálně-právní ochrana dětí do působnosti nově zřízeného Ministerstva práce a sociálních věcí. Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení, zahrnul sociálně-právní ochranu dětí do služeb sociální péče. Zákon č. 129/1975 Sb., o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení, přinesl podrobnější úpravu. Tyto předpisy byly v roce 1988 nahrazeny zákonem č. 100/1988 Sb., zákonem č. 114/1988 Sb., a souvisejícími vyhláškami. V podstatě však kopírovaly ustálený stav, pouze nově upřesňovaly kompetence.

Společenské změny po roce 1989 a Úmluva o právech dítěte přijatá valným shromážděním Organizace spojených národů v New Yorku dne 20. 11. 1989 vyvolaly potřebu nově upravit a definovat sociálně-právní ochranu dětí v České republice. Na tyto změny reagoval velmi dlouho připravovaný zákon č. 359/1999 Sb., na základě kterého je v současnosti sociálně-právní ochrana dětí zajišťována.

Zákonem č. 401/2012 Sb., došlo s účinností od 1. 1. 2013 k velmi zásadní novele celé oblasti předpisů dotýkajících se sociálně-právní ochrany dětí. Velký důraz je kladen na výchovu dětí v pěstounské péči, celá oblast poskytování pěstounské péče byla podstatně upravena, nově byla do zákona zakotvena a vymezena činnost kurátora pro mládež, byly stanoveny nové povinnosti orgánům SPOD (např. zpracovat a vyhodnocovat individuální plán ochrany dítěte, pořádání případových konferencí), podpora rodinám řešícím výchovné

problémy dětí, institut odejmutí dětí z péče rodičů a umístění do Střediska výchovné péče nebo do pěstounské péče na dobu 3 měsíců atd. Velký důraz je kladen na vedení správních řízení, ve kterých orgány SPOD ukládají a následně prostřednictvím sankcí i vymáhají plnění povinností rodičů. Tato opatření přinesou v praxi orgánům SPOD daleko vyšší administrativní zátěž, ze sociálních pracovníků se stávají větší mírou úředníci. Systém však zatím není na takto rozsáhlé změny připraven, postupně se zpracovává jednotná metodika, manuály Individuálních plánů ochrany dítěte (IPOD), chybí personální zabezpečení na orgánech SPOD, dostatečná nabídka podpůrných služeb. Střediska výchovné péče nejsou kapacitně a personálně připravena na nové úkoly, chybí pěstounské rodiny. Oblast sociálně-právní ochrany dětí se v současnosti nachází v jakémsi přechodovém období, bude vyžadovat nějakou dobu, než se systém s novými požadavky a nedostatky vypořádá. (zpracováno s využitím zdroje NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, F. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, 2007)

3 KURÁTOR PRO MLÁDEŽ

Toto téma je poněkud obsáhlejší, a proto z důvodu přehlednosti považuji za potřebné rozdělit jej na několik částí:

Pojem kurátor

Kurátor pro dospělé

Kurátor pro mládež

Činnost kurátora pro mládež

Metody práce kurátora pro mládež

Kvalifikační předpoklady kurátora pro mládež

Postavení kurátora pro mládež v organizační struktuře jednotlivých úřadů

Praktické zkušenosti a postřehy z vlastní praxe kurátora

3.1 Pojem kurátor

Slovo kurátor pochází z latinského slova cura – léčení, péče, starost; curatio – léčba, opatrování; curator – poručník, správce, pečovatel (latinsko-český slovník, <http://latinsky-slovník.latinsky.cz/latinsko-cesky/>).

Curator bylo označení pro římského úředníka v republikánské době, curatores vedli v komisích technické, hospodářské a kulturní práce (curatores aquarum – dozor nad vodovody, curatores viarum – dozor nad stavbou a údržbou silnic, curatores frumenti – rozdělovali obilí, curatores aedium – zajišťovali dohled nad veřejnými stavbami. (Encyklopedie antiky, 1974)

Ottův slovník naučný uvádí, že cura (ve významu opatrovnictví, poručnictví) byla v římském právu zřizována pro nezletilé, ale též pro osoby dospělé. Právo rakouské znalo pojem curator ad actum – tzv. opatrovník pro jednotlivé úkony. Kuratela byla stanovována nad majetkem osoby nezvěstné, nad pozůstalostí ležící a nad majetkem osoby dosud nenarozené. (Ottův slovník naučný, 1906)

Název kurátor je rovněž užíván pro správce muzejních a uměleckých sbírek. Kurátor výstavy je chápán nejen jako správce výstavy, ale v širším smyslu jako průvodce výstavou

představující umělecká díla veřejnosti. V rozhovoru z roku 2000 pro kulturní týdeník A2 uvedla americká umělecká kurátorka Helaine Posnerová, „jednou z funkcí kurátora je být tlumočnickem. Kurátor má autoritu a moc vybrat umělce, ale má také nesmírnou odpovědnost vybudovat most mezi uměleckým dílem a veřejností, nabídnout lidem možnost porozumět tomu, co jim do té doby bylo cizí.“

V tomto širším pojetí můžeme chápat i parafrázovat pozici sociálního kurátora jako jakéhosi průvodce sociální situací klienta a tlumočnicka snažícího se klientovi zprostředkovat náhled k porozumění a řešení sociální situace, v níž se nachází, který má autoritu i moc volit prostředky k řešení sociální situace.

3.2 Kurátor pro dospělé

Základy činnosti sociálních kurátorů v České republice sahají do 50. let 20. století. Postavení a činnost sociálních kurátorů se v průběhu času měnila v souvislosti se společenskými a legislativními změnami a potřebami vyvolanými těmito změnami.

Původní náplní práce byla činnost zaměřená na osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. V tehdejší Československu vznikla potřeba vytvořit systém péče pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody a jejich následné zařazení do společnosti. V roce 1959 bylo vydáno vládní usnesení č. 864 o opatřeních zabezpečujících dovršení nápravy propuštěných osob. Jím byla ustanovena povinnost oznámit příslušným orgánům alespoň měsíc před propuštěním odsouzeného na svobodu den propuštění a další údaje významné pro jeho zařazení do zaměstnání. Významný byl i zákaz stanovený zaměstnavatelům činit při přijímání pracovníků rozdíly mezi osobami beztrestnými a osobami propuštěnými z výkonu trestu. Následně bylo vydáno několik dokumentů upravujících kompetence a činnosti jednotlivých orgánů při převýchově pachatelů a jejich začleňování do společnosti.

Sociální kurátoři začínají na našem území působit od roku 1968 v rámci experimentálního projektu nazvaného Řásnovka (podle místa kanceláří výzkumníků). Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR tehdy uskutečnil experiment „Postpenitenciární péče v rámci rozsáhlejšího výzkumu Faktorů recidivy“. Do projektu bylo zařazeno 100 odsouzených, se kterými se pracovalo po dobu jednoho roku. Prověřovaly se 3 metodické způsoby práce s propuštěnými osobami. Jako nejefektivnější se ukázala sociální práce zaměřená na poskytování sociálního servisu a poradenství.

Na základě úspěšného fungování projektu se začala, ještě v době jeho průběhu, vytvářet síť sociálních kurátorů zařazených do sociálních odborů okresních národních výborů a městských obvodních úřadů. V této době bylo v Praze rovněž zřízeno první samostatné pracoviště kurátorů – Oddělení zvláštní péče při Správě sociálních služeb Hl. města Prahy, které mělo současně funkci školicího střediska pro ostatní kurátory z celé republiky.

Od roku 1971 byla práce sociálních kurátorů metodicky vedena prostřednictvím Oddělení péče o občany společensky nepřizpůsobené, zřízeného pod MPSV. Významná byla především publikační činnost této instituce, která prostřednictvím vydávaných tiskovin sjednocovala praxi a práci sociálních kurátorů. Prováděcí Vyhláškou MPSV ČSR č. 130/1975 Sb., k zákonu o sociálním zabezpečení, byla zřízena krajská metodická střediska, zajišťující metodickou, vzdělávací a kontrolní činnost sociálních kurátorů.

Zákonná úprava činnosti sociálních kurátorů nebyla až do roku 1976 nijak kodifikována. Práce sociálních kurátorů se opírala o rozšířený výklad § 79 zákona č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení: „Občanům, kteří se přechodně ocitli nebo žijí v mimořádně obtížných poměrech, se poskytují služby, jichž je třeba k překonání těchto poměrů.“

Další normou volně upravující činnost sociálních kurátorů byl zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který ukládal národním výborům, aby ve spolupráci se společenskými organizacemi pečovaly o vytváření vhodných podmínek pro dovršení nápravy odsouzených po jejich propuštění z výkonu trestu.

S účinností zákona ČNR č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení, a zákona ČNR č. 129/1975 Sb., o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení, od 1. ledna 1976 vstoupila v platnost již zmíněná vyhláška MPSV ČSR č. 130/1975 Sb., která v díle čtvrtém podrobně specifikovala péči o občany společensky nepřizpůsobené.

Toto uspořádání bylo v roce 1988 nahrazeno zákonem č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, zákonem č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení, a prováděcí vyhláškou MPSV ČSR č. 152/1988 Sb. V hlavě šesté zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, byl stanoven rozsah péče o společensky nepřizpůsobené občany a občany, kteří potřebují zvláštní pomoc. Zákon č. 114/1988 Sb. vymezil kompetence jednotlivých orgánů při práci s občany společensky nepřizpůsobenými (zpracováno s využitím zdroje GOJOVÁ, A., *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*, 2010).

Ve městě Brně první sociální kurátorka začala pracovat v roce 1970.

3.3 Kurátor pro mládež

Termín „kurátor pro mládež“ je běžně vžitý a často byl zmiňovaný v odborné literatuře (v komentovaném vydání zákona o sociálně-právní ochraně dětí, Novotná, Burdová, Linde Praha 2007; v díle Matouška a Kroftové Mládež a delikvence, Portál Praha 2003; v komentovaném znění zákona o soudnictví ve věcech mládeže P. Šámala a kolektivu, C.H.Beck, 2011). V žádném zákoně však nebylo postavení kurátora pro mládež zakotveno ani podrobněji vymezena jeho činnost. Jednalo se o vykonávání sociálně-právní ochrany dětí, tato činnost byla obvykle rozdělena na oblast opatrovnickou a oblast kurátorskou. Při své činnosti využívají kurátoři pro mládež (dále kurátor) kompetence obecního úřadu s rozšířenou působností dle ZSPOD.

Kurátoři vykonávali činnost upravenou především v § 31 až § 34 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zaměřenou na pomoc dětem při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů s cílem umožnit jim začlenění do společnosti, včetně začlenění pracovního. V § 33 je stanovena i věcná příslušnost podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a podle zákona o přestupcích.

Změnu přinesla až novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí účinná od 1. 1. 2013. V Hlavě VII (§ 31 odst. 2), která se zabývá péčí o děti vyžadující zvýšenou pozornost se hovoří o **sociální kuratele** vykonávané nad dětmi uvedenými v § 6 zákona o SPOD, pod písmeny c) a d):

- *„které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;*
- *které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte.*

Za účelem provádění opatření ke zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte“.

V § 31 odst. 3) je uvedeno, že „sociální kuratelu vykonává kurátor pro děti a mládež, který je zaměstnancem obce s rozšířenou působností zařazeným do obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Kurátor pro děti a mládež se při výkonu sociální kurately

prokazuje zvláštním oprávněním vydaným obecním úřadem obce s rozšířenou působností. Zvláštní oprávnění musí obsahovat jméno, popřípadě jména a příjmení kurátora, titul, označení zaměstnavatele a vymezení činností, které může vykonávat".

V § 32 se v odstavci 4 písm. a) až f) uvádí zaměření sociální kurately zejména na:

- „a) analyzování situace v oblasti sociálně patologických jevů u dětí a mládeže a navrhování preventivních opatření,*
- b) účast na přestupkovém řízení vedeném proti mladistvému v souladu se zákonem o přestupcích, trestním řízení vedeném proti mladistvému a řízení o činech jinak trestných u dětí mladších 15 let podle zvláštního právního předpisu,*
- c) návštěvy dětí s nařízenou ústavní výchovou z důvodu závažných výchovných problémů, dětí s uloženou ochrannou výchovou, dětí vzatých do vazby a ve výkonu trestního opatření odnětí svobody a rovněž rodičů těchto dětí,*
- d) spolupráci s příslušným střediskem Probační a mediační služby, a to zejména při zjišťování poměrů mladistvého pro účely trestního řízení a u dětí mladších 15 let pro účely řízení o činech jinak trestných, a při výkonu opatření uložených dítěti či mladistvému podle zvláštního právního předpisu,*
- e) pomoc dětem uvedeným v písmenu c) po propuštění z ochranné nebo ústavní výchovy a po propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody s cílem působit k obnovení jejich narušených sociálních vztahů, jejich začlenění do rodinného a sociálního prostředí a k zamezení opakování protiprávní činnosti,*
- f) zajištění návazné péče dětem uvedeným v písmenu c) i po dosažení zletilosti, zejména dojde-li k prodloužení ústavní nebo ochranné výchovy; při zajištění návazné péče je kurátor pro děti a mládež povinen spolupracovat zejména s obcemi v samostatné i přenesené působnosti, s krajskou pobočkou Úřadu práce, s poskytovateli sociálních služeb a zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy".*

Tato zákonná úprava je poměrně čerstvá, je tedy otázkou, jak rychle a jakým způsobem na ni budou jednotlivé úřady reagovat. Kurátoři pro mládež jsou součástí širšího systému sociální ochrany obyvatelstva, poskytují proto i rodičům dětí základní sociální poradenství vedoucí např. ke zlepšení sociální situace rodiny, zprostředkování kontaktu s pracovníky Úřadu práce za účelem získání dávky na úhradu potřeb dítěte, nebo jiných dávek hmotné nouze či státní sociální podpory.

Činnost kurátora pro mládež

Kurátor pro mládež pracuje s jedinci do osmnácti let věku, kteří vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženi závislostí, žijí se prostitutí, spáchali trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, dopouštějí se přestupkového jednání. Obecně se jedná o jedince s nejrůznějšími projevy poruch v chování (agresivita, šikana, krádeže, útoky z domova, apod.).

Kurátor o svých klientech vede spisovou dokumentaci, shromažďuje a zpracovává citlivé údaje, provádí základní diagnostiku problému, vypracovává anamnézy. Je povinen o získaných údajích zachovat mlčenlivost (§ 57 zákona o SPOD, § 53 zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

Vede rejstříky nezletilých, kteří se dopustili činu jinak trestného, mladistvých, kteří se dopustili trestného činu nebo přestupku, rejstřík dětí s opakovanými poruchami v chování, rejstřík stanovených soudních dohledů nad výchovou, rejstřík dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Vede evidenci přestupků na úseku sociálně-právní ochrany dětí.

Výčet nejobvyklejších činností kurátora je následující:

- je v osobním styku s dětmi, jeho rodiči nebo osobami odpovědnými za výchovu;
- poskytuje poradenství dětem i rodičům při řešení výchovných, sociálních a rodinných problémů;
- zprostředkovává rodinám pomoc odborných poradenských pracovišť – pedagogicko-psychologických poraden (PPP), speciálně-pedagogického centra (SPC), středisek výchovné péče (SVP), center pro řešení závislostí, center volnočasových aktivit, zdravotnických pracovišť jako jsou psychiatrické ambulance atd.;
- vede pohovory s dětmi a rodiči, působí na rodiče a děti za účelem odstranění nedostatků ve výchově a chování dítěte;
- ve správním řízení rozhoduje o výchovných opatřeních ukládaných rodičům a dětem;
- podává soudu návrhy na vydání předběžného opatření podle § 76 a 76a, účastní se výkonu soudního rozhodnutí;

- podává k soudu návrhy na zahájení řízení o výchovném opatření (napomenutí rodiče, soudní dohled nad výchovou dítěte, předání do péče jiné osobě), příp. podněty ve věci úpravy výchovných poměrů;
- předkládá podněty soudu na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy, na upuštění od výkonu ochranné výchovy, k přeměně ústavní na ochrannou výchovu a naopak, a k propuštění z ochranné výchovy nebo podmíněné umístění mimo výchovné zařízení;
- kontroluje dodržování soudních opatření a podává zprávu soudu o jejich průběhu;
- sleduje průběh ústavní a ochranné výchovy a podává zprávy soudu o jejím průběhu;
- u dětí s nařízenou ústavní výchovou vydává souhlas s pobytem dítěte mimo zařízení, vyjadřuje se k dlouhodobému podmíněnému propuštění dítěte mimo ústavní zařízení, pokud jej navrhne ředitel zařízení;
- jedenkrát za 3 měsíce vykonává návštěvy dětí s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou;
- jedenkrát za 3 měsíce vykonává návštěvy rodičů dětí s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou;
- jedenkrát za 3 měsíce navštěvuje mladistvého, který se nachází ve věznici pro výkon vazby či pro výkon trestu odnětí svobody a před propuštěním z výkonu mu pomáhá s resocializací;
- účastní se úkonů v trestním řízení (výslech, seznámení se s výsledky vyšetřování apod.);
- účastní se hlavního líčení a veřejného zasedání v trestních věcech proti mladistvým, kde může ve prospěch mladistvého uplatňovat práva daná zákonem (např. odvolat se i proti vůli mladistvého);
- na žádost orgánů činných v trestním řízení (Policie ČR, státní zastupitelství) vypracovává zprávy pro účely trestního řízení o poměrech nezletilých a mladistvých, kteří se dopustili činu jinak trestného či provinění;
- účastní se přestupkového řízení vedeného proti mladistvým v souladu se zákonem o přestupcích a využívá svých procesních práv;
- spolupracuje s Probační a mediační službou při ukládání trestních opatření a výchovných povinností v rámci trestních řízení (probační programy, alternativní tresty);
- účastní se jednání výchovných komisí ve školských zařízeních;

- spolupracuje se školskými zařízeními při řešení sociálně patologických jevů;
- za účelem výkonu sociálně-právní ochrany dětí vyžaduje zprávy od různých subjektů (zaměstnavatelé, školská, zdravotnická a jiná obdobná zařízení, po novele i poskytovatelé sociálních služeb);
- analyzuje situaci v oblasti sociálně patologických jevů u mládeže, navrhuje a podílí se na organizování a realizaci preventivních opatření;
- podílí se na organizaci a účastní se výchovně rekreačních pobytů a jiných akcí pro děti z rodin, které řádně neplní své funkce a pro děti obtížně vychovatelné;
- ve spolupráci s Policií ČR, Městskou policií a dalšími institucemi se účastní kontrolních akcí v restauračních zařízeních a diskotékách, zda zde nezletilí a mladiství nepožívají alkohol;
- pořádá preventivní přednášky pro žáky základních škol o činnosti kurátora, trestní odpovědnosti nezletilých a mladistvých a výchovných opatřeních na ochranu dětí před sociálně patologickými jevy;
- často v rámci jednotlivých úřadů rozhoduje kurátor i o přestupcích podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a přestupku na úseku školství a výchovy mládeže podle přestupkového zákona č. 200/1990 Sb., (§ 31).

Po novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, přibyly kurátorům od 1. 1. 2013 další povinnosti, např.:

- zpracovávat a vyhodnocovat individuální plán ochrany dítěte (IPOD);
- pořádat případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených rodin a jejich dětí;
- poskytovat údaje osobám pověřeným sociálně-právní ochranou dětí pro potřeby poskytování sociální služby.

Kurátor je jakýmsi prostředníkem mezi dítětem a rodinou dítěte na jedné straně a dalšími institucemi, organizacemi, sdruženími a subjekty na straně druhé. Zprostředkovává kontakty a zajišťuje pomoc a služby těchto subjektů rodině a dítěti. Současně jako pracovník sociálně-právní ochrany dětí je součástí širšího systému sociální ochrany obyvatelstva. Spolupracuje se školskými zařízeními, zdravotnickými zařízeními, pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, výchovnými zařízeními, zařízeními pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Probační a mediační službou ČR, policií, soudy, státním zastupitelstvím, řadou státních i nestátních subjektů a institucí poskytujících služby rodinám, dávkovými pracovníky Úřadů práce apod. Činnost kurátora

přímo navazuje na práci spousty dalších subjektů a odborníků z oblasti sociální, pedagogické, psychologické, zdravotní i trestně právní. Bez této spolupráce a dostatečné šíře navazujících multidisciplinárních kvalifikovaných odborných služeb pro dítě a rodinu je plnění některých úkolů, tak jak je ZSPOD předpokládá, prakticky nemožné (např. sanace rodiny).

Metody práce kurátora pro mládež

Metoda je užitý postup, způsob nebo cesta k dosažení nějakého cíle. Při práci s klienty kurátor využívá nejčastěji klasických pedagogických metod jako rozhovor, vysvětlování, přesvědčování, metoda souhlasu a nesouhlasu, příkladu, povzbuzování, případně trestu. Cílem je motivovat klienta k žádoucí změně, ať už se jedná o dítě nebo jeho rodiče. Práce s klientem je možno považovat za formu „výchovné pomoci s cílem získání určitých pragmatických kompetencí a schopnosti dokázat si příště pomoci sám. Je žádoucí, aby klienti byli v tomto procesu aktivním subjektem této činnosti nikoli pasivním objektem sociálně výchovného vedení“ (Jůzl, M. a kol., 2012). Důležité je posilování a zdůrazňování pocitu vlastní odpovědnosti klientů. Rodičů za výchovu a chování dětí, u dětí odpovědnost za vlastní skutky a jednání. V tomto smyslu lze považovat práci kurátora za sociálně výchovnou činnost. Metody sociálně výchovné práce, které můžeme aplikovat na činnost kurátora, shrnuje slovenský autor Slavomír Laca následovně:

„Metoda kompenzace nevhodných podnětů, spočívá v náhradě chybějících podnětů prostředím, které narušují integritu osobnosti. Kompenzovat nedostatky je možné nabídkou různých jiných alternativ.

Metoda posílení vlastní kompetence, v níž jde o analýzu životního stylu jedince, který souvisí s jeho hodnotovou orientací. Zjišťuje se, nakolik je spolutvůrcem svého života, nakolik jeho život někdo usměrňuje či manipuluje.

Metoda nabídky podnětů vyplývajících z individuálních potřeb, životní, seberealizační potřeby, potřeby jistoty a bezpečí, aby se nedostal do případných frustrací z jejich deficitu.

Metoda plánování pozitivní perspektivy, tato metoda vychází z pro člověka nepřijatelného momentálního stavu, kdy potřebuje pomoc. Jedním z viníků může být i nevhodná výchova. Pociťovaný problém však málokdo chápe jako dočasný. Proto je vhodné nabídnout klientovi v takové tísní možnosti jiných, výhodnějších a lepších perspektiv (Makarenkovy pozitivní životní perspektivy).

Metoda podpory orientované na seberealizaci, tato metoda vychází z premisy, že neuspokojení seberealizačních potřeb vede k mnohým frustracím. Seberealizací si člověk potvrzuje svou identitu a autonomii, jež ho vede k vnitřní spokojenosti, a proto sociální pedagog musí předložit takové seberealizační alternativy, které byly zatím klientovi neznámé nebo nedostupné.

Výchovné a sociální poradenství, tyto metody vycházejí z poradenských teorií a strategií, které mohou být psychodynamické, emotivní, kognitivní a behaviorální. Předmětem výchovného a sociálního poradenství jsou výchovné a sociální situace, vztahy mezi situacemi, které sociální pedagog zná.

Preventivní metody, jsou specifické při každém sociopatologickém jevu. Mnohé teorie hovoří o prevenci primární (všeobecné snížení pravděpodobnosti vzniku problému), sekundární (práce s již rizikovými skupinami) a terciární, jež spočívá v přímé činnosti s jednotlivcem či se skupinami, které jsou už nějakým způsobem narušené.

Konzultační aktivity, je to forma poskytování odborných informací odborníkem jiných profesí, např. právníkem, psychologem, sociálním pracovníkem apod.

Supervize, znamená dozor, dohled. Je to metoda odevzdávání zpětné vazby. Tu poskytuje jiný odborník, který sleduje např. interakci mezi sociálním pedagogem a klientem v situaci potřeby pomoci. Pozorováním vyjadřuje své pocity za samotného průběhu rozhovoru, diagnostiky problému, z metod a technik, jež byly v daném případě zvoleny.

Intervence, je odborným zásahem, zahrnujícím všechna opatření, která mají zabránit dalšímu prohlubování problému. Uplatňuje se v situacích, kdy už člověk ztrácí reálnou schopnost zvládat svůj problém pomocí poradenství, konzultace či vysvětlování“

(Laca, S., 2011, s 55-57).

Primárním úkolem kurátora však není sociální terapie, ale především přehled o sociální situaci klienta a možnostech jejího řešení, základní diagnostika problému, zprostředkování kontaktu rodiny se specializovanými odborníky, případně institucemi a předání klientů do jejich další péče a spolupráce, např. se jedná o střediska výchovné péče, pedagogicko – psychologické poradny, subjekty poskytující aktivizační služby rodinám, střediska pro drogové závislosti, psychologické poradny, různé instituce, občanská sdružení, nestátní subjekty zaměřené na sociální práci s rodinami. Vzhledem k převažujícímu množství klientů, kteří s kurátorem spolupracují nedobrovolně, převažuje i metoda intervenční.

Bez dostatečně široké nabídky navazujících a kvalifikovaných odborných služeb zajišťujících specializovanou práci s klienty, jsou možnosti kurátora hledat řešení situace klientů velmi omezené.

Pro stanovení diagnózy a stanovení dalšího postupu je nutné vytvořit anamnézu. Při sestavování rodinné a osobní anamnézy klientů používá kurátor výzkumné metody rozhovoru a studia dokumentů o klientech získaných od samotných klientů a na základě žádosti od dalších subjektů (školská zařízení, lékaři, pedagogicko – psychologické poradny, střediska výchovné péče, výchovná zařízení, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Probační a mediační služba, Policie apod.).

Kvalifikační předpoklady kurátora pro mládež

Odborná způsobilost pro poskytování sociálně-právní ochrany dětí pověřenými osobami je zakotvena v § 49a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Kvalifikační předpoklady pro výkon povolání kurátora pro mládež jsou odvozené od předpokladů obecně stanovených pro výkon povolání sociálního pracovníka § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kde odst. 1) vymezuje, že předpokladem k této činnosti je způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost.

Odbornou způsobilost podrobně upravuje odstavec 4), citovaného § 110, jako:

- „a) *vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně-právní činnost, charitní a sociální činnost;*
- b) *vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditovaném podle zvláštního právního předpisu;*
- c) *absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů v oblastech uvedených v písmenech a) a b) v celkovém rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu povolání sociálního pracovníka v trvání nejméně 5 let, za podmínky ukončeného vysokoškolského vzdělání v oblasti studia, která není uvedena v písmenu b);*
- d) *absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů v oblastech uvedených v písmenech a) a b) v celkovém rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu povolání sociálního pracovníka v trvání nejméně 10 let, za podmínky středního vzdělání*

s maturitní zkouškou v oboru sociálně právním, ukončeného nejpozději 31. prosince 1998.“

Kurátor pro mládež je povinen složit zkoušku zvláštní odborné způsobilosti úředníka podle zákona č. 312/2002 Sb., o úřednicích územních samosprávných celků, ve znění pozdějších předpisů, a vyhlášky č. 512/2002 Sb., o zvláštní odborné způsobilosti úředníků územních samosprávných celků, ve znění pozdějších předpisů.

Zvláštní část odborné zkoušky je zaměřena na oblast sociálně-právní ochrany dětí.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ukládá v § 111 sociálním pracovníkům i povinnost dalšího vzdělávání, kterým si mají průběžně obnovovat, upevňovat a doplňovat svou kvalifikaci.

Mimo kvalifikačních požadavků jsou kladeny na kurátora i požadavky morální, osobnostní jako emocionální stabilita (sebekontrola, trpělivost), psychická odolnost, empatie, vnímavost vůči různým sociálním situacím, slušnost vůči klientům, asertivita.

Postavení kurátora pro mládež v organizační struktuře jednotlivých úřadů

Kurátoři pro mládež jsou součástí Orgánu sociálně-právní ochrany dětí, v organizační struktuře úřadů bývají kurátoři pro mládež obvykle součástí sociálního odboru úřadu. U větších úřadů mohou kurátoři pro mládež tvořit samostatné kurátorské oddělení, nebo oddělení sociální prevence, které může zahrnovat i sociální kurátory pro dospělé. V rámci větších úřadů mohou být kurátoři pro mládež případně rozděleni se zaměřením na skupinu dětí do 15 let a na skupinu mládeže 15 – 18 let. Často bývá činnost kurátora pro mládež kumulována s dalšími činnostmi úřadu. V rámci malých úřadů může být činnost kurátorská kumulována s činností opatrovnickou. Před rokem 2011 byla často činnost kurátora pro mládež spojena s činností dávkového specialisty zajišťujícího poskytování dávek hmotné nouze. Sám jsem po 7 let vykonával kumulované funkce kurátora pro mládež a dávkového specialisty poskytujícího dávky HN, než tato agenda byla přenesena na Úřady práce. Pro mne tato dvojí agenda znamenala určitou „schizofrenii“ při „přeladování“ z jedné agendy na druhou. Díky dvojí agendě jsem měl možnost si uvědomit souvislost mezi dopady sociálně patologických jevů na vzdělání dětí a jejich následnými potížemi či neschopností trvale se zařadit na pracovní trh.

Na specializovaných pracovištích nebo na velkých úřadech vykonávajících činnosti obcí s rozšířenou působností většinou kurátor pro mládež vykonává pouze svoji agendu.

Na menších úřadech, kde sociální kurátor působí, je kumulace agend poměrně obvyklá. Obecně je kumulace funkcí považována za nevhodnou, ale v některých případech může mít i pozitivní dopad. Na jedné straně dochází k rozdělení rolí, při kterém tentýž sociální pracovník zastupuje jako kurátor pro mládež zájmy samotného dítěte, v roli sociálního kurátora zájmy otce tohoto dítěte. To sice poskytuje komplexní přehled o celkové sociální situaci rodiny, často však přináší dilema při řešení konkrétních sociálních situací otce a dítěte. Komu dát přednost, jak odlišné zájmy klientů sladit? (Zájem otce bez příjmu na soudním snížení výživného vs. zájem dítěte na zachování výživného v původní výši). Na druhé straně je možno vidět v kumulaci s kurátorem pro mládež i určitá pozitiva pro klienta: dítě odcházející z ústavní výchovy po dosažení zletilosti přechází z péče kurátora pro mládež do péče sociálního kurátora, ale prakticky zůstává v péči stejné osoby, kterou dlouho zná, na kterou je z minulosti zvyklé a ke které má důvěru. Na některých úřadech je činnost kurátora pro mládež kumulována i s agendami, které vůbec se sociální oblastí nesouvisejí, např. školství, kultura apod.

Praktické zkušenosti a postřehy z vlastní praxe kurátora

V činnosti kurátora přibývá stále větší podíl administrativních činností, které zabírají čím dál více času a nepřinášejí žádný efekt. Práce s elektronickou spisovou službou a současně vedení „klasického spisu“. Povinnost ukládat rodičům plnění povinnosti ve správním řízení. Tato možnost nebyla v minulosti využívána pro vysokou administrativní zátěž a nízkou efektivitu. Novela ZSPOD účinná od 1. 1. 2013 však na toto opatření klade vyšší důraz. Podobně zatěžující je i povinnost zpracovávání Individuálního plánu ochrany dítěte v jeho současné 9-ti stránkové podobě, kterou nově přinesla zmíněná novela.

Činnost kurátora je navázána na spolupráci s řadou různých institucí, organizací, subjektů, zařízení a odborníků. Z hlediska potřeb kurátora představuje problém nedostatečná kapacita některých zařízení a dlouhé čekací lhůty (např. přetížená SVP), nedostatečná zkušenost a odborné schopnosti personálu některých subjektů, nejasnost vlastní koncepce činnosti těchto zařízení, zaměření na hledání příčin namísto poskytování pomoci klientům, nedostatečné nebo chybějící některé služby, např. doučování. Některé služby zcela chybí, např. v současné době není kde realizovat nařizený 3 měsíční pobyt ve středisku výchovné péče. Za situace, kdy značnou část klientů získává kurátor nedobrovolně, představuje problém selektivní přístup některých zařízení, která jsou ochotna pracovat pouze s motivovanými klienty. Kvalita spolupráce a součinnosti

s některými subjekty a zařízeními není na dobré úrovni, některé z nich iniciují klienta proti kurátorovi, nebo se s klientem proti kurátorovi spojují.

Chybí koncepce a systém následné péče o jedince opouštějící výchovné ústavy, která by je motivovala najít si zaměstnání a zařadit se do společnosti a poskytovala lepší alternativu než návrat do původního prostředí, ze kterého byl jedinec soudním rozhodnutím odejmut. Hrozí pak přenos „sociální neúspěšnosti a závislosti“ na další generaci.

Chybí „zpětná vazba“ k jednotlivým případům po dosažení zletilosti dítěte, významná pro řešení dalších případů. Kurátor po dosažení zletilosti dětského klienta prakticky nemá jak vyhodnotit, jestli zvolené opatření bylo úspěšné a jak se podařilo klientovi uspět a jak se zařadil do společnosti. Pokud tuto informaci získá, je to zpravidla neformální cestou.

Práci kurátora komplikuje přístup některých zdravotnických zařízení, soukromých psychologů a lékařů dovolávajících se mlčenlivosti a odmítajících poskytovat kurátorovi zprávy vyžádané pro účely sociálně-právní ochrany dětí. Zprávy je pak nutné opakovaně vyžadovat pod hrozbou sankcí, což k dobré spolupráci rovněž nepřispívá.

Nejobvyklejším klientem kurátora, se kterým se setkávám, je neúplná rodina tvořená matkou s dítětem nebo dětmi, což v podstatě kopíruje demografický trend současné společnosti.

Poruchy chování, které jsem jako kurátor řešil, se objevily u dětí nejčastěji v 8. a 9. třídě základní školy.

Problémy s alkoholem jsem zaznamenal nejčastěji u dětí po ukončení základní školy a mladistvých mezi 17. a 18. rokem.

Nejnáročnější komunikace jsem zaznamenal s rodiči alkoholiky, právníky, lékaři a úspěšnými podnikateli. Obvykle se tito rodiče snaží kontaktu s kurátorem vyhnout, od prvního okamžiku stojí v opozici, zauímají obranářské a ochranné postoje, situaci či problém dítěte bagatelizují. S výjimkou alkoholiků, převládá v komunikaci s kurátorem zdůrazněný pocit vlastní důležitosti nad pocitem rodičovské odpovědnosti.

4 PREVENTIVNÍ A PORADENSKÁ ČINNOST

Termín prevence pochází z latinského slova *praevenire*, které znamená předcházet. S termínem prevence se setkáváme v mnoha oblastech lidské činnosti, např. zdravotnictví, bezpečnostní politice apod. Sociální prevence znamená ochranu společnosti před vznikem sociálně patologických jevů a předcházení jejich následnému rozvoji. Prevence nežádoucích sociálních jevů, je vždy pro společnost finančně méně nákladná, než řešení důsledků těchto jevů.

Preventivní a poradenské činnosti proto přikládá zákon o sociálně-právní ochraně dětí velký význam při ochraně dětí a mládeže před sociálně patologickými jevy.

Preventivní činnost

Preventivní činnost je obecněji zakotvena v § 7 ZSPOD:

- „Každý je oprávněn upozornit na závadné chování dětí jejich rodiče.
- *Každý je oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, na skutečnost, že rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, nebo na skutečnosti uvedené v § 6 písm. b) až h); tím není dotčena povinnost vyplývající ze zvláštního právního předpisu.“*

Kurátor zpravidla vykonává preventivní činnost, která je uložena v § 10 ZSPOD:

- vyhledává děti uvedené v § 6,
- působí na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti,
- projednává s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte,
- projednává s dítětem nedostatky v jeho chování,
- sleduje, zda je zamezováno v přístupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožující,
- poskytuje nebo zprostředkovává rodičům na jejich žádost poradenství při uplatňování nároků dítěte podle zvláštních právních předpisů (dávky SSP),
- sleduje nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťuje příčiny jejich vzniku,
- činí opatření k omezování působení nepříznivých vlivů na děti,
- vyhodnocuje situaci dítěte a jeho rodiny, poskytuje pomoc rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte,
- zpracovává Individuální plán ochrany dítěte, ve spolupráci s odborníky stanoví

opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny,

- ve spolupráci s rodiči a dalšími přizvanými osobami pořádá případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin,
- přijímá oznámení státních orgánů, pověřených osob, školských zařízení a dalších subjektů o dětech uvedených v § 6 zákona o SPOD.

Poradenská činnost

Z hlediska cílů sledovaných kurátorem lze poradenskou činnost rozdělit v podstatě na dvě oblasti (upravené v §11 a § 12 ZSPOD). Jakousi základní poradenskou činnost poskytovanou přímo kurátorem a odbornou, poskytovanou např. rodinnými poradnami, psychology, pedagogicko – psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, občanskými sdruženími a neziskovými organizacemi, centry pro řešení závislostí atd.

Kurátor pomáhá rodičům a jiným osobám odpovědným za výchovu:

- při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě,
- poskytuje nebo zprostředkovává rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte,
- pořádá v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou,
- poskytuje pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné a při vymáhání plnění vyživovací povinnosti k dítěti, včetně pomoci při podávání návrhu soudu; přitom spolupracuje zejména s orgány pomoci v hmotné nouzi, povinnými osobami, orgány činnými v trestním řízení a soudy.

Kurátor může uložit rodičům povinnost využít odbornou poradenskou pomoc, pokud rodiče:

- nezajistili dítěti odbornou poradenskou pomoc, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc předtím doporučil,
- nevyužili možnosti odborné poradenské pomoci potřebné k překonání problémů rodiny a k odvrácení umístění dítěte do náhradní péče nebo nedbali na doporučení spolupracovat s pověřenými osobami, poskytovateli odborných poradenských služeb nebo mediátorem.

Povinnost je nutno rodičům uložit správním rozhodnutím, plnění povinnosti je vymáháno v následném přestupkovém řízení. V minulosti tato možnost nebyla pro nízkou efektivitu a vysokou administrativní zátěž příliš využívána. Novela ZSPOD klade na využívání těchto opatření velký důraz.

Dále je kurátor povinen poskytnout pomoc rodiči, jehož dítě bylo umístěno do zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny (sanace rodiny), při řešení životní a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, v pomoci při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení, krajskými pobočkami Úřadu práce a dalšími státními a jinými orgány, a za tím účelem také zprostředkuje rodiči odbornou poradenskou pomoc.

5 OPATŘENÍ NA OCHRANU DĚTÍ

V § 8 ZSPOD je samotnému dítěti přiznáno právo požádat orgány sociálně-právní ochrany a zařízení sociálně-právní ochrany, státní orgány, školská zařízení a další subjekty o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv; tyto orgány jsou povinny poskytnout dítěti odpovídající pomoc. Dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů.

Opatření na ochranu dětí ukládaná kurátorem v kompetenci obecního úřadu s rozšířenou působností podle § 13 ZSPOD:

- napomenutí dítěte, rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě,
- stanovení dohledu nad dítětem,
- uložení dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte omezení bránící působení vlivů škodlivých pro výchovu dítěte,
- uložení dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie;

Při rozhodování a volbě výchovných opatření přihlíží kurátor vždy k tomu, že použitá předchozí opatření nevedla k nápravě.

Opatření ukládané soudem na základě návrhu kurátora podle § 13a ZSPOD:

Vyžaduje-li to zájem dítěte a předchozí výchovná opatření nevedla k nápravě, může soud dočasně odejmout dítě z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte; přitom dítěti nařídí nejdéle na 3 měsíce pobyt ve středisku výchovné péče nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Soud může dobu trvání výchovného opatření zcela výjimečně prodloužit. Celková doba nepřetržitého trvání výchovného opatření nesmí přesáhnout 6 měsíců.

Opatření na ochranu dětí podle § 14 ZSPOD. Na základě kompetence obecního úřadu s rozšířenou působností, za podmínek stanovených zákonem o rodině (výchovná opatření Hlava druhá v Části druhé), podává kurátor návrhy na:

- omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu,
- nařízení ústavní výchovy,
- prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy,

- svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěřeni a na zrušení rozhodnutí o svěřeni dítěte do tohoto zařízení,
- na svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a jeho zrušení,
- dočasné odnětí dítěte z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte a nařízení 3 měsíčního pobytu ve středisku výchovné péče nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto výchovného opatření nebo na jeho zrušení.

Opatření na ochranu dětí podle zákona č. 94/1963 Sb. , o rodině:

Nejzávažnější opatření na ochranu dětí je uvedeno v § 46 zákona o rodině. Nařízení ústavní výchovy je nejzávažnějším zásahem do rodinných práv, v praxi se jedná vždy o nejzazší možné řešení, jeho uplatnění je vždy pečlivě zvažováno. Musí být vyčerpány všechny možnosti a naplněn stav, který zákon předpokládá:

Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Z důležitých důvodů může soud prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti. Za vážné ohrožení nebo vážné narušení výchovy dítěte se nepovažují nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jsou jinak tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnit povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti.

Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu 3 let. Ústavní výchovu lze před uplynutím 3 let od jejího nařízení prodloužit, jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají. Trvání ústavní výchovy lze prodloužit opakovaně, vždy však nejdéle na dobu 3 let. Po dobu, než soud rozhodne o zrušení, nebo o prodloužení ústavní výchovy, dítě zůstává v ústavní výchově, i když již uběhla doba dříve rozhodnutím soudu stanovená. Před nařízením ústavní výchovy soud zkoumá, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní. Pominou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péčí, soud ústavní výchovu zruší. Soud vždy nejméně

jednou za 6 měsíců přezkoumá, zda trvají důvody pro nařízenou ústavní výchovu nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Za tím účelem si vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, opatří si vyjádření dítěte, je-li ho dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopné, a vyzve k vyjádření rodiče dítěte.

Opatření podle zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.

Opatření jsou ukládána soudem pro mládež v rámci projednávání protiprávních činů dětí a mladistvých. Ochranná opatření jsou vyjmenována v §21. Jedná se o: ochranné léčení, zabezpečovací detenci, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranná výchova. Cílem opatření je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním dalších provinění mladistvými. Podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže je možno uložit ochrannou výchovu, kterou je možno přeměnit v ústavní. Ostatní opatření se ukládají podle trestního zákona.

6 RODINA

Rodina je tzv. kulturní univerzálie – vyskytuje se ve všech známých kulturách, byla a stále zůstává základní jednotkou všech známých lidských společností.

Dle Matouška bylo v tradiční společnosti jedním z hlavních důvodů uzavírání manželství plození dětí. V postmoderní společnosti jsou rodiny zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů. Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Protože city představují velmi křehké pouto, stala se současná rodina velmi křehkou institucí.

Jozef Výrost definuje rodinu následovně: Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, k sobě samému i společnosti obecně (Výrost, J., Slaměník, I., 1998).

Rodina, navzdory proměnám, kterými prochází, problémům, s nimiž je konfrontována, pochybám, kterým čelí, zůstává svébytným druhem lidské pospolitosti, bez kterého si většina současníků nedovede svůj život představit. Jejím zvláště závažným úkolem je realizovat funkčnost vůči dítěti. Těžko najít prostředí, které by odpovídalo lépe potřebám dětí i dospívajících a vytvářelo tak podmínky pro rozvoj jejich osobnosti, včetně jejich vzdělávací úspěšnosti (Helus, Z., 2008).

Rodina není v českém právním řádu speciálně definována nebo upravena. Platný občanský zákoník se o rodině zmiňuje pouze letmo a neurčitě při vypořádání společného jmění manželů a při vrácení daru. Také trestní zákoník sice obsahuje ve své části druhé, hlavě IV., trestné činy proti rodině a dětem, ale definici rodiny neobsahuje. Činí tak jen některé zvláštní zákony, ale vždy jen pro své vlastní účely, neobsahují tedy obecně použitelné vymezení rodiny (např. § 7 odst. 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, § 187 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 8 odst. 10 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů).

Samotný zákon o rodině č. 94/1963 Sb., také žádnou definici rodiny neobsahuje, ale o jejím vzniku pojednává pouze v souvislosti s uzavřením manželství, jehož účelem je právě založení rodiny a výchova dětí (§ 1 odst. 2, příp. § 6 odst. 1). Z toho by bylo možno

dovozovat, že jinak, než manželstvím rodina vzniknout nemůže a že ji tvoří rodiče a jejich děti.

Rodina je podle sociologické definice malá skupina osob navzájem spjatých pokrevními svazky, manželstvím (nebo srovnatelným právním vztahem) nebo adopcí, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Existuje několik variant uspořádání rodiny. Nukleární rodinu tvoří rodiče a jejich děti. Jádrová rodina je rozšířená ještě o prarodiče z obou stran. V posledních desetiletích sílí trend rodin tvořených nesezdaným soužitím partnerů a dětí narozených v tomto svazku, s tímto trendem je stále více rozšířenější i model neúplné rodiny, tedy jednoho rodiče a dítěte nebo dětí. Děti vyrůstajících v neúplných rodinách stále přibývá (ve zdrcující většině je v nich jediným pečovatelem matka), přibývá dětí vyrůstajících s nevlastními rodiči a zvyšuje se i počet tzv. sociálních sirotků, tedy dětí, které sice mají biologické rodiče, ale ti nejsou schopni nebo ochotni o dítě pečovat. Křehkost rodiny musejí soudobé státy kompenzovat ochranou dítěte v případech vážných rozepří mezi partnery, resp. v době jejich rozchodu, a budovat systémy náhradní rodinné péče (Matoušek O., 2008).

„Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní“ (KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., 2001, s. 79).

Nejčastěji bývají citovány následující, Krausem uváděné funkce rodiny ve vztahu ke svým členům i ve vztahu ke společnosti:

- Biologicko-reprodukční funkce.
- Sociálně -ekonomická funkce.
- Ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce.
- Socializačně -výchovná funkce.
- Rekreační, relaxační, zábavní funkce.
- Emocionální funkce rodiny.

Autoři Jilčík a Zapletal (2008, s. 32) uvádějí z pohledu kurátora významnou funkci rodiny a to:

- provádění společenské kontroly nad jednotlivými členy

„Nejčastější kontrola je prováděna hlavně vůči dětem. Významnou měrou je kontrolováno i sexuální chování. Vyvážená rodina je předpokladem dobré prevence proti sociálně patologickým úchylkám.“

Mühlpachr hovoří o tzv. monitoringu (dohled), *„který má prokazatelnou souvislost se souběžným nebo pozdějším delikventním chováním dítěte. Míří se jím míra rodičovy informovanosti o tom, co dítě dělá ve volném čase, s jakými kamarády se stýká, kde se zdržuje, když není doma, kdy se vrací domů, v jakém stavu atp. Čím hůře rodiče monitorují své dítě, tím je větší pravděpodobnost, že se dítě dopustí trestného činu, že se trestného činu dopustí v časném věku, že jej bude opakovat a že půjde o závažný trestný čin“* (Mühlpachr, P., Vavřík, M., 2010, s. 149).

6.1 Výchovná funkce rodiny

„Výchova dítěte během prvních let života je jen stěží možná mimo rodinu. Všechny známé společnosti, které se pokoušely o nahrazení rodiny nějakou jinou institucí (např. jesle s denní docházkou, dětská oddělení izraelských kibuců), po určité době uznaly nenahraditelnost rodiny a od podobných pokusů ustoupily“ (Matoušek O., 2008, s. 183).

Z hlediska výchovného ovlivňování osobnosti má rodina výsadní postavení. Rodina je prvním výchovným činitelem a nastupuje v počátečním období prvních tří let života člověka, které jsou rozhodujícím obdobím pro utváření charakteru lidského jedince. Rodina je především nenahraditelná v oblasti emocionálního vývoje dítěte, je citovým zázemím a útočištěm, přináší vzory, vytváří povahové vlastnosti, návyky, modely chování. August Comte nazval rodinu *„spojovacím můstkem mezi jedincem a společností“*. Značná část rodičů si tuto odpovědnost plně neuvědomuje, v případě výskytu poruch chování a výchovných problémů svých dětí hledají příčiny na straně výchovných institucí.

Rodinná výchova se vyznačuje specifickými znaky jako jsou:

- **Individuální charakter** – výchova závisí na věku rodičů, jejich vzdělání, životních zkušenostech z orientační rodiny, osobnostních předpokladech, harmonii či disharmonii vztahů.
- **Neprofesionální charakter** - výchova staví pouze na zkušenostech rodičů z vlastního dětství, důsledkem jsou velmi rozmanité metody a prostředky uplatňované ve výchově, preferovány jsou krátkodobé cíle.

- **Intimní charakter** - výchova probíhá na bázi vzájemných často silných citových vazeb, výchovné ovlivňování má důvěrný charakter a o to větší může mít efekt, pokud je vedeno správným směrem.
- **Dlouhodobé působení** - výchova probíhá po řadu let a má relativně stabilní charakter (např. ve škole se učitelé mění)“ (Krajčová, 2004, s. 225).

Pro zdravý a přirozený vývoj dítěte je potřebná funkční rodina. Jedná se o zdravou, normální, harmonickou, neklinickou rodinu. Podle Matouška, upraveno Bakošová (Bakošová, Z., 2008), je funkční rodina charakterizována takto:

- Má jasnou hierarchii odpovědnosti.
- Členové rodiny na sebe berou ohled, respektují se.
- Existuje v ní pevná koalice mezi intimitou a potřebou odevzdání se.
- Hovoří v ní každý sám za sebe, komunikace je živá, aktivní, je v ní dialog.
- Rodina je otevřená pro nové myšlenky, pro nové řešení problémů.
- Atmosféra je v ní příjemná, je v ní mnoho humoru.
- Členové rodiny si dávají najevo potěšení ze vzájemných vztahů.
- Chod domácnosti zvládají všichni členové bez problémů.
- O závažnějších problémech rozhodují rodiče tak, že se drží dohodnutých pravidel.
- Dětem je umožněno, aby s rodiči diskutovali, a při konečném rozhodnutí se bere do úvahy jejich názor.
- Manželé jsou si ve vzájemných vztazích věrní, mají potěšení ze vzájemné sexuality.
- Udržují společenské kontakty s rodinou i s přáteli.

Funkční rodina je odolná vůči výskytu sociálně patologických jevů, vyskytne-li se zde problém, je rodina schopna situaci vyřešit vlastními silami. Taková rodina se s kurátorem prakticky neseťká.

Zákon o rodině pamatuje na význam rodičovské role při výchově dětí a zavádí pojem rodičovská odpovědnost. Rodičovskou zodpovědností se rozumí souhrn práv a povinností:

- při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- při zastupování nezletilého dítěte,
- při správě jeho jmění.

Současně zákon o rodině upravuje postavení rodičů a stanoví další pravidla a povinnosti, kterými jsou rodiče povinni se při výchově dětí řídit:

- rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům,
- rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče,
- rodiče mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem,
- při výkonu rodičovských práv a povinností jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.

Důležitá není jen role rodičů ve vztahu k dítěti, ale v zákoně o rodině má i dítě stanovené určité povinnosti k rodičům:

- dítě je povinno své rodiče ctít a respektovat,
- dítě, které žije ve společné domácnosti s rodiči, je povinno podle svých schopností jim pomáhat. Je dále povinno přispívat i na úhradu společných potřeb rodiny, pokud má vlastní příjem, popřípadě majetek, kterého lze použít pro společné potřeby rodiny.

K zásahu kurátora do rodinné výchovy dochází, pokud je výchova dětí v rodině narušována tím, že rodiče z různých důvodů rodičovské povinnosti neplní či zanedbávají a nezajišťují dětem řádnou výchovu a péči.

Chyby v rodinné výchově

Rodiče při výchově vycházejí většinou pouze z vlastních zkušeností z dětství, důsledkem jsou velmi rozmanité metody, prostředky a výchovné styly uplatňované ve výchově. I v rodinné výchově, která v drtivé většině případů má neprofesionální charakter, však platí výchovné zásady (např. zásada jednoty výchovných postupů, důslednosti apod.). Chyby ve výchovném působení rodiny někdy mohou mít pro dítě fatální důsledky a poznamenávají jedince na celý život. V extrémních případech mohou chyby ve výchově vést až k narušení samotné výchovné funkce rodiny (nejednotné výchovné působení rodičů).

Přehled nejčastějších chyb v rodinné výchově uvádějí Kraus, Jůzl, Tannenbergerová:

- **„Přílišná přísnost**

Může být někdy důkazem odmítavého vztahu rodičů k dítěti, výrazem zklamání nad dítětem, které se nevyvíjí podle jejich představ a přání. Rodiče touží, aby jejich dítě dosáhlo vynikajícího postavení, a přitom se na ně nedívají kriticky. Vyžadují na něm výkony, pro které nedozrálo věkem ani schopnostmi. Tento ambiciózní výchovný styl, kde rozhodující roli hraje úspěch ve studiu, v zaměstnání, v životě a tento materiální přístup jde často na úkor citové vybavenosti dítěte. Dítě na své úkoly nestačí, proto pozbývá rychle sebedůvěry, je nejisté, nespokojené, nešťastné. Někdy dochází i k vážným nervovým poruchám. Podobné důsledky může mít i výchovný styl autoritářský vyžadující absolutní poslušnost, podřizování se, často používanou metodou je trest a výchova se odehrává v atmosféře strachu.

- **Přílišná láska**

Přílišná láska může také ve výchově způsobit vážné škody. Vede k nezdravé shovívavosti, přepjaté starostlivosti a úzkostlivosti. Ze strachu o dítě odstraňují rodiče z cesty každou překážku, nedovolí mu nic udělat, aby se mu nic nestalo, omezují jeho samostatnost i touhu po vlastním projevu. Tato přílišná láska vede k výchově rozmazlující a úzkostné. Ta může mít charakter tzv. protekcionistický (rodiče buď dítě ochraňují za každou cenu, nebo příliš s dítětem soucítí, poddávají se pocitům křivdy a trpí s ním, anebo se dítěti podřizují a role se obrací a dítě vychovává rodiče místo, aby to bylo naopak). Do této oblasti můžeme zahrnout ještě jeden nežádoucí výchovný přístup a to erotizující, který se projevuje přílišným laskáním, objímáním, mazlením. To může urychlovat sexuální vývoj a může vést k určitým poruchám v sexuální oblasti.

- **Nedostatek citu**

Mnoho rodin se zabývá jen problémy ekonomického rázu a zapomíná, že dítě potřebuje dostatek příležitostí projevít svoje city. Láska rodičů je to nejcennější, co mohou dítěti dát. Dát mu vědomí bezpečí a životní optimismus. Jsou i rodiče, kterým na dětech nezáleží. Takoví rodiče se chovají k dětem chladně, nevšímavě, odmítavě, někdy dokonce i nepřátelsky. Vyvrcholením může být přístup repulzivní (zavrhující), kdy dítě je vysloveně pokládáno za přítěž.

- ***Nedostatek času***

Chování mnohých dospělých je možné charakterizovat trvalým nedostatkem volného času pro dítě, neustálým spěchem a z něj vyplývající nervozity. Nemají chvíli čas, aby si s dítětem poseděli, popovídali a pohráli. Dítě potom trpí trvalou nenasycenou potřebou citového kontaktu s rodiči.

- ***Lhostejnost***

Tento laxní přístup je výrazem nezájmu rodičů o výchovu dětí, rodiče v zásadě nereagují ani na pozitivní ani na negativní projevy dítěte, průvodním jevem je rovněž neuspokojování citových potřeb. Takovýto přístup ve výchově se objevuje např. k nechtěným dětem, tam, kde rodičům obecně chybí pocit zodpovědnosti, často je to důsledek i určitých deviací v rodině (alkoholismus, závislosti apod.). Důsledkem bývá záškoláctví, deviantní jednání u dětí.

- ***Narušené vztahy v rodině***

Optimální výchova se velmi těžko realizuje v traumatizujícím prostředí, které je bohaté na konflikty, hrubost a násilí. Jsou to často konflikty, se kterými se dítě neumí psychicky vyrovnat, což má za následek jeho nevhodné chování. Rodiče se tak současně stávají nevhodnými vzory“ (Kraus, B., Jůzl, M., Tannenbergerová, M., 2011, s. 59-60).

Výchova dítěte v rodině je procesem velmi složitým, intimním, ovlivňovaným řadou faktorů (schopnosti a věk rodičů, struktura rodiny, socioekonomický status, kulturní úroveň, vzdělání rodičů atd.). Pokud se dítě chová a vyvíjí jinak, než rodiče očekávali a přáli by si, často marně hledají příčinu, kde se stala chyba. Většinou si nejsou schopni ani ochotni připustit, že nějakým způsobem selhali. Odmítají přijmout fakt, že to byli především oni, kdo na dítě po celou dobu působil a vychovával ho, nebo vychovávat měl. Obvykle faktory, které dítě „zkazily“ hledají mimo rodinu – kamarádi, změna prostředí, nějaká událost, špatní učitelé ve škole apod.

6.2 Patologie v rodině

Význam slova patologie představuje něco nezdravého, chorobného. Termín sociální patologie zavedl Herbert Spencer. Tento termín označuje škodlivé jevy nebo chování, které jsou v rozporu s normami a hodnotami společnosti a jejichž důsledky společnost ohrožují.

Vedle výchovných defektů v rodině jako zdroje patologie, může v rodinném prostředí vznikat i celá řada dalších patologií, které negativně ovlivňují vývoj a chování dětského individua. Rodina se tak může stát pro dítě zátěží, může být pro dítě zdrojem vzniku různých psychických problémů.

Nejčastěji je možno se setkat s následujícími okruhy:

- **Rozvod v rodině a konflikt mezi rodiči**

Rozvod je v současné společnosti považován za běžný společenský jev. Z pohledu dítěte se jedná o ztrátu dosavadní jistoty, ztrátu stálé přítomnosti jednoho z rodičů, k němuž má dítě hluboký vztah, zhoršení ekonomického standardu, často i změnu vztahu s rodičem, v jehož péči zůstává. Dítě těžce prožívá skutečnost, že nejbližší lidé se nemají rádi, je vystavováno konfliktům mezi těmito nejbližšími. Dlouhotrvající rozvody a pokračující nepřátelství mezi rodiči vyvolává v dítěti zcela zákonitě silné vnitřní napětí, které je zdrojem neurotických problémů, poruch chování a dalších nepříznivých faktorů pro vývoj osobnosti. Následky jsou o to větší, pokud rodiče střídavě dítě popouzejí proti druhému rodiči a snaží se je ve vzájemném sporu přetahovat na svou stranu. Děti reagují uzavřeností, nejistotou nebo naopak podrážděností, svéhlavostí, agresivitou. Důsledky však mohou zůstat skryté a projevit se až v dospělosti.

- **Nepodnětné rodinné prostředí**

Vyskytuje se v rodinách dysfunkčních. Jedná se o neschopnost rodiny uspokojovat základní psychické potřeby dítěte a poskytovat potřebné množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů. Pokud tento stav trvá po dlouhou dobu, vyvolává u dětí stav označovaný jako psychická deprivace (Matějček a Langmeier). V současné době se setkáváme častěji spíše se subdeprivací, jedná se o lehčí formu deprivace. Deprivační příznaky jsou méně viditelné a hůře identifikovatelné, nejsou tak dramatické jako u deprivace. Jednotlivé odchylky jsou samy o sobě zpravidla lehčí, jemné a nenápadné. Nápadnými se stávají až ve svém souhrnu. Může se jednat o děti velmi zaneprázdněných rodičů, hmotně i nadstandardně zajištěné, které strádají pouze v citové oblasti. Důsledky subdeprivace se mohou projevit v celé struktuře osobnosti, ve vnímání a hodnocení vlastní osobnosti, v poruchách chování, v nižší školní či pracovní výkonnosti, ve zhoršených adaptačních schopnostech, v navazování kontaktů, v sociálním začleňování, v celém spektru sociálních vztahů, ve zhoršené životní orientaci apod.

- **Zanedbávání, týrání**

Jedná se o zneužívání fyzické síly nebo psychické nadřazenosti nad dítětem osobou, na které je dítě přímo závislé a je jí podřízeno. Ze strany rodiče se jedná o zneužití mocenského postavení nad dítětem. S tímto jednáním bývá spojena absence odezvy druhého rodiče, který týrání či zanedbávání dítěte nezabrání. Rodiče v těchto rodinách se vyznačují necitlivostí k potřebám dítěte. U takto postižených dětí hovoříme o tzv. **Syndromu CAN (Child Abuse and Neglect)**, tedy syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, definovaný Zdravotní komisí Rady Evropy v roce 1992.

Za příčiny syndromu CAN je nejčastěji označováno následující chování rodičů vůči dětem:

- **fyzické týrání** (nepřiměřené trestání dětí, bití, odmítání potravy, spánku, různé formy šikanování),
- **psychické týrání** (nadávky, ponižování, zesměšňování, opovrhování, odmítání dítěte, citové vydírání),
- **sexuální zneužívání** (různé formy zneužívání dítěte k sexuálním účelům),
- **zanedbávání** (nevšímavost k podstatným potřebám dítěte, zejména neuspokojování potřeb tělesných, citových a seberealizace).

Týrané děti jsou ustrašenější nebo agresivnější než jejich vrstevníci. Zanedbávané děti pomaleji rozvíjejí svůj intelekt, špatně navazují kontakty s cizími lidmi, necítí vinu za přestupky proti morálním normám. U sexuálně zneužívaných dívek se stává sex prostředkem komunikace, jsou zvyklé, že projev přízně je spojen se sexuálním kontaktem. Tyto děti mají tendenci k sebedoceňování, hůře se orientují v mezilidských vztazích, mají nižší školní úspěšnost, jsou emocionálně plošší a nestabilní, v dospělosti nezvládají rodičovské role, jsou častěji ohroženi nezaměstnaností, apod.

Existují hypotézy, že týrání a zneužívání je předáváno z generace na generaci. Jedinci si přenášejí tuto patologii ze svých orientačních rodin a přenášejí ji na své děti.

- **Násilnosti v rodině**

Děti, jako svědci násilí v rodině, jsou ohroženy psychicky i emocionálně. Mohou si přenášet násilné vzorce chování do dalšího života, do vztahů s vrstevníky, násilí berou jako běžné prostředky sociální komunikace. Za šikanou a agresivitou mezi

vrstevníky se často může skrývat násilí v primární rodině. Násilí v rodině se může projevat v podobě sebepoškození (řezání, vytrhávání vlasů apod.), sebevražedných myšlenek či pokusů. U dětí vystavených velkému stresu v souvislosti s násilím mohou emoční reakce na násilí zcela vymizet, dostávají se u nich jakási emoční otupělost. Přebírání odpovědnosti za týrání, nebo naopak svalování viny na druhé, sociální izolace, nízká sebeúcta nebo sklon k řešení problémů agresí. O syndromu CAN můžeme hovořit i u těchto dětí.

- **Alkoholismus**

Rodinné prostředí s rodičem alkoholikem je pro vývoj dítěte neklidným a nestabilním prostředím, kde na jeho potřeby, problémy a zájmy nezbyvá čas ani prostor. Bývá ochuzeno citově, ale někdy i sociálně a finančně. Dítě se za situaci doma a chování rodičů často stydí, a proto se velmi často nikomu nesvěří a dostává se tak do sociální izolace. Rodič alkoholik představuje obrovskou zátěž pro rodinné vztahy, zbývající rodič musí řešit své nefungující manželství a zároveň plnit rodičovské role obou rodičů, což časem přestává zvládat, v dětech vyvolává takové prostředí úzkost a nejistotu. Pokud je alkoholikem matka, jsou dopady na fungování rodiny ještě daleko těžší. Dítě, formované tímto rodinným prostředím, může trpět řadou psychických potíží a může být znevýhodněno při uplatnění a prosazení se v životě. Nepřímým důsledkem soužití s rodičem alkoholikem však může být i riziko nápodoby. Dítě opakovaně zažívá situaci, kdy rodič řeší svou každodenní nespokojenost alkoholem. Přestože se mu to nelíbí, v dospělosti může přebírat vzorec chování rodičů. Vliv rodiny je ve vztahu k alkoholu a jiným návykovým látkám zásadní.

Rodina je zásadní socializační činitel, který ovlivňuje chování a jednání dítěte, předává mu modely a vzorce chování. Výchova dětí je právem a současně i povinností rodičů. Jsou to především rodina a rodiče, kteří na dítě dlouhodobě působí a svým přístupem, chováním a jednáním dítěte ovlivňují. Jsou to rodiče, kteří volí výchovné postupy a za výchovu dítěte odpovídají. Rodina je dítěti vzorem i prostředím, které se může, z různých důvodů, stát zdrojem patologií a poruch v chování dítěte. Často se ukazuje, že rodiče, kteří výchovu zanedbávají, volí nevhodné postupy, nebo nejsou schopni výchovu zajišťovat, si nesou problém z vlastní rodiny a přenášejí jej dál na své děti.

6.3 Disfunkce a dysfunkce

Význam těchto slov někdy není v praxi rozlišován. Dle slovníku cizích slov disfunkce znamená nefunkčnost. Dysfunkce znamená narušení některých funkcí. Z pohledu kurátora pro mládež je možno rozdělit rodiny na tři základní skupiny, jak ve vztahu k dítěti plní své funkce. Funkční rodina, která své funkce přiměřeně plní. Dysfunkční rodina, která neplní přechodně nebo trvale některé své funkce (např. emocionální, výchovnou, kontrolní), tyto rodiny jsou poměrně četné. Disfunkční rodina, která neplní prakticky žádné funkce a to nejen k dítěti, rodiče často nejsou schopni nebo ochotni cokoli řešit nebo vyřídit. Četnost těchto rodin je naštěstí poměrně malá (0,5%). Pozornost kurátora se zaměřuje právě na dvě poslední kategorie rodin. Automaticky však neznamená, pokud rodina neplní některé své funkce, že nastanou i důvody pro zásah kurátora v takové rodině.

Podrobněji podle funkčnosti k dětem rozděluje Helus rodiny do pěti kategorií:

- **Rodiny stabilizované funkční** - jsou to rodiny, které ve všech oblastech spolehlivě zajišťují svým dětem kvalitní socializační podmínky.
- **Funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy**. Dokážou je ale vždy postupně vyřešit a vesměs se také díky jim pozitivně rozvíjejí a upevňují. Těchto rodin je zřejmě většina.
- **Rodiny problémové**. Zde už se nejedná jen o to, že rodina má problémy, ale že je problematické plnění funkce rodiny. Rodina se snaží dát věci do pořádku, hledají pomoc, která je však účinná jen dočasně. Častou alternativou bývá rozchod a hledání způsobu, jak vše uspořádat, aby děti trpěly minimálně.
- **Rodina dysfunkční**. Některé z funkcí rodiny jsou dlouhodobě a vážně narušeny. Rodině se situace již natolik vymkla, že děti jsou vážně ohroženy. Vystává nutnost zásahu vnějších institucí, rodina se však často nedovede řídit jejich radami, nechápe učiněná opatření, (rodiny zatížené alkoholismem, s podprůměrným příjmem, v nevyhovujících bytových podmínkách, psychické či jiné poruchy, které demoralizují soužití).
- **Rodiny afunkční**. Podle Matejčka (1992) označení afunkční znamená, že rodina neplní vůči dítěti svůj účel a dítě vyloženě ohrožuje. V rodině se hromadí různé patologické projevy, nezáměr o dítě narůstá v nevráživý nebo i nenávistný postoj vůči němu. Zde je nutnost hledat řešení mimo rodinu. Zpravidla se tak děje rozhodnutím soudu“ (Helus, Z., 2008).

První typ rodiny pomoc či zásah kurátora nevyžaduje. U druhého typu rodiny se jedná většinou o pomoc ve formě poradenství. Třetí typ rodin již vyžaduje pomoc odborníků, často v kombinaci s výchovným opatřením (soudní dohled nad výchovou dětí). U čtvrtého typu dochází k zapojení odborníků a dalších podpůrných institucí, výchova dětí v těchto rodinách je vážně narušena, jejich příznivý vývoj ohrožen. Výchovná opatření se stupňují někdy až k nařízení ústavní výchovy. Pátá skupina rodin je prakticky imunní vůči pomoci, sankcím i výchovným opatřením. Výchova dětí v těchto rodinách je vážně narušena, jejich příznivý vývoj ohrožen. V některých případech pak ani ústavní výchova neplní účel, protože dítě je opakovaně na útěku.

7 DÍTĚ

Preambule Úmluvy o právech dítěte se odvolává na Deklaraci práv dítěte z roku 1959, kde se uvádí, že dítě pro tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm. Jedná se však o právně nezávaznou deklaraci.

Pojem dítě je vymezen v § 2 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jako nezletilá osoba. V článku 1, Úmluvy o právech dítěte, se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jež se na dítě vztahuje, není dosaženo zletilosti dříve.

Nabývání zletilosti je upraveno v § 8 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, kde je uvedeno, že způsobilost fyzické osoby k právním úkonům vzniká v plném rozsahu zletilostí, tj. dovršením 18-ti let věku a před dosažením tohoto věku se podle tohoto zákona nabývá zletilosti jen uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem či prohlášením manželství za neplatné. Úmluva o právech dítěte se nevztahuje na zplnoletněné osoby, dětství je ukončeno aktem zplnoletnění.

Zákon o rodině používá pojem nezletilé dítě, podrobněji jej však nespecifikuje.

Podrobněji pojem děti a mládež vymezuje § 2 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, kde se mládeží rozumí děti mladší 15 let a mladiství. Mladistvý je ten, kdo dovršil 15 rok a nepřekročil 18 rok svého věku. Obecně lze říci, že pojem dítě koresponduje v současné platné legislativě s pojmem mládež.

7.1 Ohrožené dítě

Pod pojmem ohrožené děti si můžeme zjednodušeně představit děti, na které působí nejrůznější faktory, které ovlivňují negativně jejich příznivý vývoj.

Ve smyslu zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jsou ohrožené děti vymezeny v § 6 ZSPOD jako děti:

„a) jejichž rodiče

1. zemřeli,
2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo
3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti;

- b) které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy;
- c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žíví se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;
- d) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;
- e) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;
- f) které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umístovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;
- g) které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;
- h) které jsou žadateli o azyl odloučenými od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za jejich výchovu;
- pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí“.
- Z pohledu kurátora pro mládež se jedná o děti uvedené zejména v ustanovení § 6 písm. c) a d) citovaného zákona. Pro tuto kategorii dětí bychom mohli použít následující termín:

Riziková mládež

V odborné literatuře (Matoušek, Labáth) se můžeme setkat s pojmem riziková mládež. Význam slova „riziko, rizikový“ má původ v anglickém slově *risk*, které znamená ohrožení, nebezpečí. Tímto výrazem je označována skupina mládeže, kde je ve srovnání se standardní populací následkem spolupůsobení více faktorů předpokládán vyšší riziko sociálního selhání. Společným jmenovatelem problémů této skupiny mládeže tu přitom může být nepřiměřená či nedostatečná míra adaptace, větší náchylnost a vyšší míra ohrožení pozitivního psychosociálního vývoje způsobená vlivem nepříznivých faktorů (nižší úroveň schopností, poruchy morálního vývoje, dysfunkční rodina, neúčast

na vzdělávání). U této skupiny rizikové mládeže můžeme vysledovat určité rysy společné pro převážnou většinu příslušníků v této skupině. Pro rizikovou mládež je poměrně typické, že problémy řeší agresí či různými formami úniku. Jednou z častých forem úniku je zneužívání omamných a psychotropních látek. V této rizikové skupině mládeže je možné vysledovat i daleko vyšší četnost a intenzitu konfliktů s okolím, emocionálních problémů či selhávání, problémy ve vztazích k rodičům, učitelům a celému okolí. V oblasti sebehodnocení se u těchto jedinců objevují dvě zcela odlišné tendence – jedna skupina má o sobě mínění nízké, druhá skupina má naopak sebevědomí a sebecenění přehnaně vysoké, aniž by k tomu měla reálný důvod. Vztah k sobě samému se promítá do hodnocení vlastních schopností, do úrovně vzdělávání i do utváření systému norem a hodnot, do vztahů interpersonálních i vztahů k okolí a společnosti. Vysoké sebevědomí a sebecenění se může u některých jedinců projevat vysokou mírou agresivity při realizaci vlastních potřeb.

„Narušený vztah těchto jedinců k ostatním lidem, pocházející ze skutečnosti, že jiný způsob vztahů mezi lidmi prakticky téměř nepoznali, se projevuje tak, že lidi kolem sebe vnímají pouze jako prostředek či cestu k dosažení vlastního cíle. Druhé lidi tak jsou ochotni respektovat zejména tehdy, pokud tito pro ně mají nějaký význam, což je hlavně, když naplňují jejich nutkavou potřebu podpory, náklonnosti či uznání. Ostatní lidé naproti tomu pro ně význam nemají, což platí i v případě, že již nemohou být využiti pro uspokojení jejich potřeb. Za tohoto předpokladu nelze ani vyloučit, že vůči ostatním lidem chovají mnohdy i silnou zášť a nenávisť, která je zapříčiněna tím, že tito lidé nenaplnili jejich očekávání“ (RAUFLEISCH, U., 2000).

7.2 Nejčastější faktory ohrožující příznivý vývoj dětí

Vývoj jedince ovlivňuje řada faktorů, které nějakým způsobem ovlivňují utváření jeho osobnosti a ovlivňují jeho chování. Z hlediska práce kurátora jsou významné faktory, které negativním způsobem ovlivňují chování jedince. Pozornost kurátora se zaměřuje na jedince, u kterých se projevují poruchy v jejich chování. Pro poruchu chování je typické, že jedinec společenské normy chápe, z různých příčin je nepřijímá a porušuje, případně není schopen se jimi řídit, nebo není schopen korigovat své jednání. Poruchy chování mohou mít až do konce puberty přechodný ráz, mohou však indikovat poruchu

osobnosti. Poruchám chování je proto třeba věnovat velkou pozornost již od útlého věku. Tyto poruchy členíme podle kategorie závažnosti do 3 skupin:

- **Disociální poruchy chování**, jedná se o nejmírnější formu porušování norem, často mívají přechodný charakter, jedná se spíše o výkyvy v chování, nemají sociální dimenzi. Jsou zvladatelné vhodnými běžnými pedagogickými postupy. Jedná se zejména o kázeňské přestupky ve škole, neposlušnost, vzdorovitost, lhaní, negativismus, drobné konflikty atd.
- **Asociální poruchy chování**, jedná se o porušování společenských, většinou morálních norem. Toto chování má většinou dlouhodobý a opakovaný charakter a často i vzestupnou tendenci. Důsledky chování poškozují většinou samotného jedince. Jedná se o útěky, záškoláctví, sebepoškozování, krádeže, tabakismus, alkoholismus, gamblerství, toxikomani, přestupkové jednání, účast v závadových partách. Řešení vyžaduje speciálně pedagogický (etopedický) zásah.
- **Antisociální poruchy chování** – jedná se o protisociální jednání, které je v rozporu s morálními i právními normami společnosti. Jednání poškozují svými důsledky nejen jedince, ale i společnost a ohrožuje její hodnoty chráněné zákonem. Antisociální jednání je pokračováním asociálního jednání se vzestupnou tendencí. Jedná se o veškerou trestnou činnost, např. krádeže, loupeže, vandalismus, násilná trestná činnost, sexuálně motivovaná trestná činnost. Náprava se zpravidla provádí v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, příp. věznicích pro mladistvé. U některých jedinců je třeba počítat se skutečností, že bude docházet k recidivám a ani odnětím svobody nedojde k jejich resocializaci.

Poruchy chování mohou být často spojené s nepříznivým psychosociálním prostředím, nepříznivou situací v rodině a selháváním ve škole. Poruchy chování mohou být rovněž spojeny s hyperaktivitou, ADHD, lehkou mentální retardací, případně i lehkými poruchami autistického spektra.

Z hlediska dítěte jsou poruchy chování deviantní, až patologickou adaptací na nepříznivé životní podmínky. Tyto ohrožené děti mají problém zařadit se v dospělosti úspěšně do společnosti. Stávají se závislými na pomoci okolí, nebo sociální pomoci státu, nezářídka přecházejí přímo z agendy sociálně-právní ochrany dětí do agendy hmotné nouze. Patologie, negativní modely a vzorce chování a jejich důsledky pak přenášejí v dospělosti zpravidla i na své děti.

Vliv rodiny

Rodinné prostředí, v němž jedinec žije a vyvíjí se, má na utváření jeho osobnosti vliv rozhodující a zásadní. Rodinná výchova, jak již bylo uvedeno v kapitole o rodině, je výchovou amatérskou, neprofesionální. Jedinec je v rodině od narození ovlivňován působením záměrným i nevědomými a nezáměrnými podněty. Rodina se tak může stát zdrojem negativního výchovného působení, negativních vzorců chování, zdrojem patologií. V extrémních případech může být působení rodiny pro dítě ohrožující, stát se pro něho zátěží a zdrojem psychických i sociálních problémů. Uvedu jen strohý výčet některých negativních vlivů rodiny, které však nebudu dále rozebírat, protože se jedná o velmi rozsáhlé téma:

- nedostatek času pracovně vytížených rodičů;
- nejednotnost výchovného působení rodičů, zmatený výchovný styl;
- nevhodné rodičovské vzory, neadaptivní chování rodičů;
- nedostatek rozmanitosti činností;
- nepodnětné prostředí, nedostatek estetických a emocionálních podnětů;
- negativní, neurotizující atmosféra v rodině;
- nedůslednost, chybějící pravidla, absence vnitřního řádu a pravidelného režimu;
- lhostejnost, zanedbávání výchovy, chybějící dohled a kontrola nad chováním dítěte;
- příliš liberální výchova a ochranný přístup;
- autoritativní, perfekcionista styl;
- konflikty, násilí a hrubosti v rodině;
- konfliktní vztah rodičů ke společnosti a institucím;
- neuspokojivé sociální zajištění rodiny a nízký socioekonomický status rodiny.

Vliv školy

Škola je významným socializačním činitelem jedince, dítě zde povinně tráví velké množství svého času. Přestože škola je prostředím, které by mělo dětem zajistit jistotu, bezpečí, profesionální pedagogické vedení a má jedince ovlivňovat pozitivně, i zde mohou působit vlivy, které mají pro některé jedince negativní důsledky. Každé dítě je individuum, na které současně působí řada dalších faktorů, proto stejná školní situace nemá na všechny jedince stejný vliv. Namátkou zde uvedu některá negativní působení, se kterými se jedinec

ve škole může setkat a která mohou spolu s dalšími faktory negativně ovlivňovat jeho další chování:

- pedagog zneužívající svého mocenského postavení, zesměšňující, ponižující a dehonestující žáka;
- „nespravedlivý“ pedagog preferující oblíbence;
- neřešená šikana, verbální a neverbální projevy násilí v kolektivu;
- chybějící kamarádství a pocit sounáležitosti s třídním kolektivem;
- převládající individualismus a nezdravá soutěživost;
- konflikty, nevraživost a otevřené nepřátelství mezi dětmi v kolektivu;
- pocit osamění a vyčlenění;
- vyčleňování dětí z kolektivu z důvodu osobních zvláštností, sociální a ekonomické situace rodiny;
- vytváření soupeřících part v třídním kolektivu;
- neřešená školní neúspěšnost;
- další.

Vliv médií

Média a jejich vliv na jedince jsou předmětem mnoha diskuzí. Film, televize, rozhlasové vysílání, internet, počítačové hry a sociální sítě jsou již neoddelitelnou součástí našeho života. Média mají mimořádný vliv na dospělé jedince i celou společnost. Ovlivňují atmosféru ve společnosti, postoje, názory, chování jednotlivců, pomáhají rozšiřovat a sdílet informace, znalosti a vědomosti, ovlivňují životní styl, všudypřítomnou reklamou ovlivňují spotřebitelské chování. Média ovlivňují nejen dospělé jedince, ale svou všudypřítomností jsou velmi významným faktorem ovlivňujícím nedospělé jedince, formují jejich názory, hodnoty i vzorce chování, které se teprve utvářejí a upevňují. Média mohou náš život ovlivňovat pozitivně, mohou však být i zdrojem společensky nežádoucích názorů, postojů a jednání. Cílem není podrobná analýza všech negativních vlivů médií na nedospělého jedince, z tohoto důvodu uvádím jen namátkou některé z těchto vlivů:

- vytváření a prohlubování společenské izolace, vytváření vlastní virtuální identity s virtuálními přáteli, virtuálními schopnostmi, utváření vlastního virtuálního světa s virtuálními pravidly a hodnotami;

- utváření životních hodnot a názorů a postojů pod vlivem médií, přejímání hodnot, postojů a názorů mediálních „celebrit“;
- formování názorů a přejímání chování prostřednictvím sociálních sítí;
- cyberšikana, násilí pod vlivem počítačových her;
- napodobování sexuálních scén a aktivit;
- přijímání zobrazovaného násilí jako omluvitelného prostředku k dosažení cílů, vynucování „spravedlnosti vlastními prostředky“;
- u chlapců z nedostatku jiných pozitivních vzorů v okolí identifikace se zápornými a násilnými hrdiny a přejímání jejich chování;
- u děvčat přijímání „celebrit“ a „hvězdiček“ jako morálních autorit a životních vzorů;
- další.

Vliv vrstevníků

Socializace jedince v době dospívání je velmi silně ovlivňována kamarády nebo vrstevnickými skupinami. Pro dítě není snadné odolat tlaku názorů a vlivu těchto skupin. Jedinec, který si teprve utváří vlastní identitu, zvláště ten, který si sám sebou není jistý, hledá způsob, jak získat mezi vrstevníky dobré postavení. Někdy se snaží pouze napodobovat „referenční vzory“, jindy se od nich odlišit anebo je nějak předstihnout. Chybějící podněty a nenaplněné potřeby, neplněné funkce vlastní rodiny, především chybějící kontrola rodiny, vytvářejí významný prostor pro působení vrstevnických skupin na jedince. Zvýšené riziko představuje, pokud jedinec v tomto věku nenachází vhodnou alternativu a uplatnění je schopen nalézt pouze v partě, jejíž příslušníci porušují společenské normy a vedou závadový životní styl. Anonymita větších měst poskytuje ideální prostor k páchání společensky nežádoucího jednání. Členství v partě je dobrovolné, často má taková parta svou vnitřní hierarchii a autoritu. Vnitřní kontrola členů může být prováděna různými formami nátlaku, členství bývá spojené s plněním různých závazků. Parta představuje náhradní skupinu, která poskytuje náplň volného času, zážitky, prestiž, ochranu, potvrzení vlastní identity, uznání, pocit sounáležitosti a přátelství, které není schopno jedinci poskytnout vlastní rodinné prostředí.

Děti ohrožené důsledky vlastního jednání

Moderní a postmoderní společnost se stále více liberalizuje, dochází k postupnému posilování a rozšiřování individuálních práv jednotlivce. V tomto procesu má dítě právo svůj názor vyjadřovat, k jeho názoru má být přihlíženo a jeho přání respektována. Dítě tedy přestává být jen pasivním příjemcem okolních vlivů a podnětů. Musíme připustit skutečnost, že v současné společnosti má dítě čím dál větší možnost rozhodovat o sobě, určovat si vlastní životní cestu. Dítě se tedy samo stává faktorem, který ho ovlivňuje a to jak v pozitivním, tak negativním smyslu. Čím slabší je vliv rodiny, tím silnější bývá vliv dítěte jako individua. Několikrát jsem měl možnost se setkat se situací, kdy dítě s inteligenční úrovní vyšší než jeho rodiče, rodiče řídí, manipuluje jimi a prakticky ovlivňuje chod celé rodiny uvnitř i navenek. Nejobvyklejší projevy vlastního ohrožujícího jednání:

- **Zanedbávání povinné školní docházky** má mnoho příčin, nejkritičtější bývá v 9. třídě základní školy, ohrožuje přípravu na budoucí povolání, jedinec je ohrožen sociálním vyloučením z důvodu ztíženého uplatnění na trhu práce;
- **Trestná činnost**, obvykle se jedná o násilnou trestnou činnost, vandalství (poškození cizí věci), sprejství, majetkovou trestnou činnost páchanou z důvodu získání prestiže nebo získávání zdrojů k uspokojování potřeb;
- **Požívání alkoholu a návykových látek**, zneužívání návykových látek jako úniková tendence nebo náhrada chybějících podnětů v rodině. Přináší jedinci rizika zdravotní, ohrožuje jeho přípravu na budoucí povolání, často bývá spojeno i s trestnou činností (majetková, násilná, výroba a šíření návykových látek apod.);
- **Útěky, toulky**, útěky představují reakci na zátěžovou situaci, zpravidla se jedná o formu únikové tendence, snahu vyhnout se odpovědnosti; toulky jsou motivované potřebou dobrodružství a nových zážitků. Děti mohou být ohroženy na životě, zdraví, dostávají se do neznámých situací, opatřují si prostředky nelegálním způsobem, stávají se sami oběťmi trestné činnosti;
- **Nový trend dětí zneužívajících ochrany proti svým rodičům**, zaznamenal jsem již několik případů tohoto poměrně nového trendu, dle informací od dalších kolegů se nejedná o jev ojedinělý. Jedná se o děti, nerespektující autoritu rodičů, odmítající se autoritě rodičů podřídit, plnit povinnosti v rámci rodiny, dodržovat pravidla, zdůrazňující vlastní práva a sledující vlastní zájmy na úkor rodiny. Využívají různých orgánů a institucí proti svým rodičům, podávají na rodiče trestní oznámení apod.

8 DILEMATA SOCIÁLNÍ PRÁCE KURÁTORA

Pojem slova dilema je definován jako nutná, obtížná volba mezi dvěma (či více) vzájemně se neslučujícími možnostmi. Neodmyslitelným důsledkem každé volby je zodpovědnost za každé takové rozhodnutí. Kurátor samozřejmě nenes zodpovědnost za chování svého klienta. Je však zodpovědný za to, jaký přístup ke klientovi zvolí. Výsledek spolupráce je často ovlivněn povahou vztahu a komunikace. Kurátor stojí mezi zájmy klienta a společnosti – klientovi tlumočí očekávání společnosti a současně se snaží ovlivňovat společnost v zájmu klienta. Práce kurátora tak přináší celou řadu dilemat.

Zdrojem mnoha dilemat mohou být v konkrétních situacích rozdílná očekávání kurátora a klienta. Kde je hranice mezi pomocí klientovi a ochranou společnosti? Kurátor pod pojmem pomoc předpokládá nápravu společensky nežádoucího životního stylu klienta, klient naopak ochranu a beztrestnost.

Dilema vznikají mezi dvěma rozdílnými povinnostmi, zachováním mlčenlivosti stanovené jedním zákonem a oznamovací povinností stanovenou jiným zákonem. Jak se vypořádat se situací, kdy klient při pohovoru o trestném činu nebo přestupku důvěrně sdělí informace o dalším trestném činu policií dosud nešetřeném?

Častým dilematem je hledání nejlepšího zájmu dítěte, do jaké míry je smysluplné a efektivní pokoušet se rodinu sanovat a dítě zachovat v rodině, kde působí prostředí a nežádoucí mechanismy, které rodina dítěti nevědomky předává pro jeho další život. Kdy je vhodnější dítě z rodiny vyjmout a umístit do jiného výchovného prostředí, kde bude dítě formováno žádoucím způsobem a může získat jiné vzory a modely chování? Kurátor vždy před nařízením ústavní výchovy stojí před otázkou, zda bylo již skutečně uděláno vše, využity všechny dostupné možnosti, zda má další snaha dítě v rodině udržovat smysl.

Zdrojem dilemat je i samotné dvojí postavení kurátora. Na jedné straně stojícího v pozici pracovníka pomáhajícího rodině, snažícího se o získání důvěry, navázání vztahu s rodinou, motivujícího rodinu k plnění nějakých povinností. Na straně druhé stojícího v pozici úředníka ukládajícího rodině různé postihy a sankce, pokud rodina v plnění povinností selhává.

Kurátor často pracuje s klienty, kteří používají agresivní jednání jako naučený způsob obrany nebo jednání k dosahování svých cílů. Práce s klientem v opozici, nebo klientem agresivním, představuje dilema, jak hájit jeho zájem a jestli je vůbec možné hájit jeho zájem a nedostávat se s klientem při každém kontaktu do otevřeného sporu.

Opakujícím se dilematem jsou hranice práv skupiny a jednotlivce. Práva jedince narušujícího právo skupiny. Např. dítě s poruchami chování narušující právo ostatních dětí na vzdělávání.

Téměř každý případ, který kurátor řeší, přináší nějaké dilema.

Etické zásady v práci sociálního kurátora

Práce kurátora se stejně jako další profesní skupiny sociálních pracovníků řídí etickým kodexem Společnosti sociálních pracovníků České republiky (2006). Jako pracovník veřejné správy se současně řídí i Usnesením vlády ČR ze dne 9.5.2012 č. 331 o Etickém kodexu úředníků a zaměstnanců veřejné správy. Tyto etické kodexy jsou jakousi morální normou pro rozhodování, jednání nebo zastávání určitých postojů při výkonu sociální práce pracovníků obecních úřadů v přenesené působnosti, kde kurátor působí. Etický kodex je určitým vodítkem i pro řešení etických problémů a dilemat. Kurátor jako sociální pracovník respektuje zájmy a individualitu klienta, současně však respektuje zájmy společnosti, při svém rozhodování se řídí svým nejlepším vědomím a svědomím, využívá svých odborných znalostí a dodržuje zákony České republiky i mezinárodní dokumenty upravující lidská práva.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

9 PŘÍPADOVÉ STUDIE OHROŽENÝCH DĚTÍ

Na následujících případových studiích bych chtěl dokumentovat problematiku případů a životních situací klientů, se kterými se kurátor setkává. Záměrně jsem nevybral „banální“ jednoznačné případy klientů, které se podařilo rychlým zásahem kurátora úspěšně zvládnout. Právě vleklé a nejednoznačné případy zaměstnávají kurátora daleko více, než případy s „dobrým“ koncem. Paradoxně by se dalo říci, že úspěšné případy jsou méně zajímavou rutinní prací kurátora. Postupem času však čím dál více přibývá případů charakterizovaných následujícími případovými studii.

9.1 Případ I

Sabina. V době přijetí do evidence kurátora bylo nezletilé téměř 12 let. Nezletilá navštěvovala 5. třídu základní školy. Jelikož nezletilá měla odklad povinné školní docházky, byla ve třídním kolektivu téměř o dva roky starší než její spolužáci.

Rodina se přistěhovala, nikdy předtím v evidenci orgánu SPOD nebyla. Rodina bydlela v bytě 3+1 v osobním vlastnictví. Rodiče nezletilé nikdy nebyli manželé. Otec byl ženatý, zaměstnaný, měl vlastní rodinu. S nezletilou se otec pravidelně stýkal, vzájemné vztahy a citové vazby byly hodnoceny jako velmi dobré. Praktický vliv na výchovu nezletilé však otec neměl, do výchovy matce nezasahoval. Rodiče se jinak dokázali na věcech výchovy a výživy k nezletilé Sabině dohodnout, úprava poměrů nebyla nikdy řešena soudní cestou. Matka byla svobodná, žila dlouhodobě s přítelem. Matka vykonávala příležitostná zaměstnání, většinou na dohodu o provedení práce. Příklad pracoval jako řidič kamionu, většinu času býval mimo domov. S přítelem měla matka ještě mladší dceru, které byly v té době 3 roky. Výchovná povinnost spočívala především na matce.

Případ byl kurátorem řešen od roku 2010. Kurátora kontaktovala základní škola v listopadu z důvodu slabé školní docházky a velmi vysoké absence nezletilé Sabiny (203 hodin), převážně omlouvané matkou. Jako příčina absence byly uváděny zdravotní problémy nezletilé. Prospěch nezletilé byl velmi slabý, příprava na vyučování nedostatečná.

Na výchovnou komisi v listopadu se matka bez omluvy nedostavila. Věc byla dále opakovaně řešena již jen kurátorem s matkou. Matka byla poučena o rodičovské odpovědnosti, upozorněna na možnosti postihu, byla jí doporučena ambulantní spolupráce se SVP. Do střediska výchovné péče začala matka s nezletilou pravidelně docházet, z důvodu opakovaných onemocnění nezletilé, až v průběhu ledna dalšího roku. Zahájená

spolupráce postupně upadala, situace ve škole se nelepšila. Kurátor se matku snažil opakovaně různými způsoby neúspěšně kontaktovat a přimět ke spolupráci. V červnu proběhla ve škole výchovná komise s účastí matky, pracovníků SVP a kurátora. Opakovaně nastavena pravidla, konstatováno, že příprava na vyučování je špatná, prospěch nedostatečný, nezletilá bude opakovat 5. třídu. Ke konci června matka začala ambulantně spolupracovat se SVP. Nezletilá do třídního kolektivu nezapadla, cítila se zde vyčleněná, byly zde i určité náznaky šikany ze strany některých spolužáků. Po konzultacích kurátora se SVP i s ošetřující dětskou lékařkou, doporučeno matce zvážit změnu školy, kde by nezletilá lépe zapadla do třídního kolektivu. V září měla nezletilá nastoupit znovu do 5. třídy. Škola oznámila kurátorovi, že nezletilá do školy nenastoupila, matka jí na škole odhlásila ze školní docházky, docházku na jinou školu matka nezletilé nezajistila. Na základě intervence kurátora matka urychleně přihlásila nezletilou ke školní docházce na jiné základní škole. Nezletilá byla v této době opakovaně nemocná, do školy nastoupila až ve druhé polovině září. V této době proběhlo rovněž ve SVP setkání kurátora, matky a nezletilé s pracovníky SVP, kde byla nastavena pravidla spolupráce do budoucna a zajištěna možnost doučování nezletilé. Změna školního prostředí se zpočátku jevila jako pozitivní. Matka i nezletilá vyjadřovaly nad změnou spokojenost. Kurátor monitoroval situaci ve škole. Hodnocení byla pozitivní. Další setkání ve SVP za účelem vyhodnocení situace a dalšího postupu bylo plánováno na listopad. K tomuto již nedošlo z důvodu tragického úmrtí přítele matky. Touto tragickou událostí byla rodina prakticky paralyzována. Plánované setkání bylo proto odloženo, aby rodina měla prostor vyřešit záležitosti spojené s pohřbem a vnitřně se stabilizovat. Na základě žádosti kurátora škola v lednu oznámila, že Sabina nedochází do školy, má neomluvené hodiny, prospěch byl velmi slabý až nedostatečný, matka se školou nespolupracuje, nekomunikuje. Matka byla opakovaně písemně kontaktována kurátorem za účelem řešení situace. Na pozvání se nedostavovala, rovněž nereagovala na opakované telefonáty a SMS. Školní docházka nezletilé se však zlepšila. Spolupráce matky se SVP byla zcela přerušena. Kurátor se bezvýsledně opakovaně pokoušel o návštěvy v rodině. Matku se podařilo kurátorovi zastihnout doma na počátku března. Následující den kurátor provedl pohovor s matkou i s nezl. Sabinou. Došlo ke krátkodobému zlepšení situace. Počátkem května škola opět avizovala zhoršení situace. Matka se školou nekomunikovala. Nereagovala ani na telefonáty a SMS kurátora. Kurátor matku náhodně zastihl na ulici. Byl dohodnut pohovor u kurátora s účastí nezletilé na následující den. Matka se bez omluvy nedostavila,

s kurátorem se nepokusila spojit. Kurátor telefonicky kontaktoval otce nezletilé a jeho prostřednictvím se podařilo přimět matku k návštěvě u kurátora. Matka byla opakovaně poučena o rodičovské odpovědnosti, upozorněna na možnost trestního postihu, pokud by se prokázalo kryté záškoláctví, tedy, že přístup rodiče umožňuje dítěti vyhýbat se povinné školní docházce a vést zahálčivý život. Matka i nezletilá byly upozorněny i na možnost nařízení ústavní výchovy na základě návrhu kurátora, nedojde – li k nápravě situace. Kurátor s matkou dohodl další postup řešení situace. Matka měla neprodleně kontaktovat školu, do budoucna pravidelně omlouvat absenci nezletilé ve spolupráci s lékařem, dohodnout se školou pravidla spolupráce ke kontrole školní docházky nezletilé a dohodnout se na spolupráci se SVP, kterou kurátor předjednal. Byla zajištěna i možnost doučování. Matka však dohodu nedodržela, školu nekontaktovala, rovněž nekontaktovala SVP, situaci opět neřešila. Školní docházka se však zlepšila. Na konci května škola opět avizovala, že nezletilá nedochází do školy, matka se školou nekomunikovala. Matka byla telefonicky kontaktována kurátorem. Dle matky byla nezletilá opět nemocná, skutečnost matka vzkázala do školy prý po spolužačce, k lékaři s nezletilou se teprve chystaly. Kurátor matce opakovaně zdůraznil povinnosti a odpovědnost rodiče. Kurátor si vyžádal zprávu od ošetřujícího lékaře nezletilé. Ze zprávy lékaře vyplynulo, že nezletilá má dlouhodobé zdravotní komplikace, bývá skutečně často nemocná, stav však není natolik závažný, aby dítěti znemožňoval plnit povinnou školní docházku. V době nemoci či zdravotních obtíží byla nezletilá navíc viděna venku.

Spolupráce matky se školou a kurátorem se výrazně nezlepšila, matka svůj přístup nezměnila, se školou prakticky nekomunikovala. Nezletilá do školy do konce školního roku docházela s občasnými výpadky, příprava na vyučování však byla nedostatečná.

Prospěch nezletilé byl hodnocen jako velmi slabý. Do 6. třídy nezletilá postoupila, protože 5. třídu již jednou opakovala. Za školní rok měla nezletilá celkem 67 neomluvených hodin, byl jí udělen 3. stupeň z chování. Výchovný přístup matky se jevil jako nedůsledný, matka se nechávala nezletilou manipulovat. Doporučená spolupráce se SVP byla vždy krátkodobá, spolupráci se SVP matka nikdy efektivně nevyužila, projednávání nedostatků ve výchově s kurátorem mělo vždy jen krátkodobý efekt. Dosavadní snahy kurátora nevedly k nápravě situace, matka se spolupráci vyhýbala.

Kurátor proto podal na Policii ČR v červenci podnět na prošetření, zda jednáním matky není naplněna skutková podstata trestného činu ohrožování výchovy mládeže.

K příslušnému soudu následně podal kurátor i návrh na výchovné opatření – stanovení soudního dohledu nad výchovou nezletilé a napomenutí matce.

Podnět šetřený Policií ČR byl kvalifikován jako přečin ohrožování výchovy mládeže matkou nezletilé. Městským soudem byl matce uložen podmíněný trest. Na počátku letošního roku byl na základě návrhu kurátora stanoven nad výchovou nezletilé soudní dohled.

Samotný fakt trestního stíhání matky vyvolal pozitivní změny v rodině a chování nezletilé. Přestože matka nezapojila spolupráci se SVP, jak bylo opakovaně kurátorem doporučováno, zlepšila se školní docházka nezletilé i její příprava na vyučování. Od počátku letošního školního roku neměla nezletilá žádnou neomluvenou absenci, školní docházka je pravidelná, absence je minimální (21 hodin), matkou řádně omluvená. Matka se osobně několikrát dostavila do školy, účastnila se i třídních schůzek. Sabina nyní navštěvuje 6. ročník, prospěch je slabší, byla zde však viditelná snaha o zlepšení. Dle hodnocení školy došlo ke zcela zásadní pozitivní změně, situace je hodnocena jako normální, běžná.

Do výchovy a spolupráce se školou se více zapojil i otec nezletilé, který se pro odpor matky i nezletilé předtím na výchově významně nepodílel. Matka i sama nezletilá hodnotí zapojení a pomoc otce při výchově pozitivně. Otec se zajímá o školní výsledky, nezletilá otci předkládá ke kontrole žákovskou knížku, otec jí pomáhá s učivem. Sama nezletilá je ráda, pokud se může otci pochlubit s dobrými známkami. Poslední pohovor kurátora s matkou a nezletilou proběhl v lednu. Nezletilá uvedla, že se nyní cítí úspěšnější, přestala se vyhýbat školní docházce, cítí se lépe i ve škole. Vzhledem k pozitivním změnám ve škole se zlepšila i atmosféra v rodině, zlepšily se vzájemné vztahy mezi matkou a dcerou. Nezletilá uvedla, že si uvědomuje, že matku svým jednáním vystavila trestnímu stíhání. S matkou o možných důsledcích pak často hovořily, sama nezletilá o situaci často přemýšlela. Z důvodu obav o matku dokázala nezletilá své chování změnit i bez vnějšího zásahu. Matka uvedla, že nezletilou nemusí ke školní docházce nutit, dohlížet na ni, protože nezletilá tyto povinnosti plní zcela dobrovolně, bez vnější kontroly. Matka uznala svou chybu, měla být při výchově nezletilé důslednější. Dosažené změny hodnotí matka i nezletilá velmi pozitivně, současná situace oběma vyhovuje více než předešlý stav.

Situace je kurátorem průběžně monitorována. Přestože v poslední době došlo k určitému zhoršení v prospěchu nezletilé, školní docházka je pravidelná, povinnosti ze strany matky jsou plněny. Trestní opatření vůči matce i soudní dohled nad výchovou nezletilé jsou

rodině určitým varováním a zatím se zdá, že plní svůj výchovný účel. Nedostatky v rodinném působení se sice nepodařilo odstranit, situace navenek se však dostala do společensky tolerovatelných mezí.

9.2 Případ II

Marie. Rodiče se rozvedli, když byly nezletilé 3 roky. Opatrovnický spis byl založen z důvodu úpravy rodičovských práv a povinností k nezletilé. Nezletilá byla svěřena do péče matky, otcí bylo stanoveno výživné. Výchovu zajišťovala především matka, která bydlela v obecním bytě 3+1 se svými rodiči. Do výchovy velmi výrazně zasahovala babička nezletilé. Matka měla dlouholetého přítele, za kterým docházela. Občas docházelo ke konfliktům mezi oběma ženami, matka pak odcházela k příteli. Matka byla vždy zaměstnaná, z důvodu krize na trhu práce byla nucena častěji měnit zaměstnání. Většinou pracovala na směny. Otec byl znovu ženatý. Byl spoluvlastníkem a jednatelem firmy. Vzájemné vztahy mezi rodiči byly poměrně dobré, rodiče spolu komunikovali a byli schopni se spolu domluvit. Nezletilá byla zdravá, pouze v obdobích velkého psychického vypětí se u ní objevovaly příznaky lupénkového onemocnění, které narušovaly její sebedůvěru. Kurátorem byly projednávány 2 případy drobných krádeží v obchodech, kterých se nezletilá dopustila ve svých 8 a 12 letech.

Základní školní docházka byla do 6. ročníku hodnocena jako bezproblémová. Na konci 6. ročníku prospěla Marie s vyznamenáním. V průběhu 7. ročníku přešla Marie na jinou základní školu, kde došlo k mírnému zhoršení prospěchu. Školní docházka byla hodnocena jako bezproblémová s minimem zameškaných hodin, k jejímu chování nebylo ze strany školy připomínek. První závažné výchovné problémy se objevily v průběhu 8. ročníku. Situace byla řešena dvoutměsíčním preventivním pobytem ve SVP. Pobyt iniciovala sama matka na základě doporučení školy. Pobyt vedl ke zlepšení situace. Výraznější výchovné problémy se objevily i v následujícím školním roce, kdy nezletilá navštěvovala 9. ročník základní školy.

K zapojení kurátora do případu došlo v dubnu 2010 na základě oznámení školy. Marie měla vysoký počet zameškaných hodin (I. pololetí 203 hodin, II. pololetí 163 hodin), z toho 60 neomluvených hodin, došlo k výraznému zhoršení prospěchu, za časté porušování školního řádu jí byla udělena důtka ředitele školy. Škola opakovaně řešila

výchovné problémy, vždy pak došlo k určitému zklidnění. Matka se školou vždy spolupracovala, absence dcery ve škole vždy řádně omlouvala, situaci se snažila vždy řešit.

Kurátor si matku s nezletilou předvolal a události pak nabyly nečekaně rychlý spád. Matka i Marie se dostavily. Matka uvedla, že se snažila mít s dcerou kamarádský vztah, ta ji však nyní nerespektuje, manipuluje matkou, matka není schopna nátlaku nezletilé čelit. Nezletilá vyžadovala, aby jí matka pouštěla na diskotéky. Domů se nezletilá vracela ve 2:00 nebo ve 3:00 hodiny v noci. Matka s tímto nesouhlasila, měla však obavu, že dcera by stejně utekla, pokud by ji nepustila. Když nezletilá během jednoho víkendu na počátku dubna nepřišla vůbec domů a vrátila se až v pondělí odpoledne, pokusila se matka řešit situaci předáním dcery otci, kde, jak doufala, by měla mít větší dohled a pevnější režim. Nezletilá od otce však v úterý ráno utekla, když měla odejít do školy. Vrátila se domů až v pátek. Matka nechala dceru hledat Policií ČR. Po celou dobu nechodila Marie do školy, počet neomluvených hodin narůstal. Dále matka uvedla, že dcera se doma dopouští krádeží cenností, vzala babičce peníze (jednalo se asi o 13000,-Kč). Dle jejího názoru se nezletilá stýká s problematickými staršími kamarády. Kurátor provedl s nezletilou výchovný pohovor, vysvětlil jí důsledky jejího chování a možnosti řešení situace. Matce i nezletilé kurátor doporučil opakovaný preventivní pobyt ve Středisku výchovné péče. Kurátor zajistil nejbližší možný termín úvodní návštěvy SVP na začátek května. Za 5 dní kontaktovala kurátora sama matka. Oznamila, že Marie opět odešla na diskotéku, od té doby se nevrátila, doma byla zjištěna další krádež cenností. Matka nevěděla, kde se nezletilá nachází, na telefonní volání nereagovala. Pokračovalo zanedbávání povinné školní docházky, dále narůstal počet neomluvených hodin. Matka uvedla, že výchovu dcery již není schopna zajišťovat. Po zhodnocení situace s matkou, kurátor navrhl ústavní výchovu. S tímto řešením se matka nedokázala vyrovnat. Za dva dny se dostavili za kurátorem oba rodiče, uvedli, že s nařízením ústavní výchovy souhlasí. Nezletilá byla stále na útěku, byla v pátrání Policie ČR, rodina o ní neměla zprávy.

Kurátor dospěl k názoru, že příznivý vývoj a výchova nezletilé byly vážně narušeny, předchozí opatření nevedla k nápravě. S těmito důvody podal kurátor návrh k soudu. Soud návrhu vyhověl a nezletilá byla na základě předběžného opatření předána koncem dubna do péče dětského diagnostického ústavu.

Po ukončení povinné školní docházky na konci června byla nezletilá předána do péče diagnostického ústavu pro mládež. Opakovaně se dopouštěla útěků ze zařízení, přesto diagnostický ústav po celou dobu sliboval matce i nezletilé zrušení ústavní výchovy.

Matka se cítila zmatená odlišnými postoji kurátora a zařízení. Rozsudkem soudu byla počátkem září u nezletilé nařízena ústavní výchova. Rozsudek nabyl právní moci počátkem října. Diagnostický ústav zvolil nestandardní přístup, nezletilá nebyla přemístěna k dalšímu výchovnému procesu a vzdělávání do výchovného zařízení. Marie zůstala i nadále v péči diagnostického ústavu. Od počátku září začala ze zařízení docházet ke studiu na soukromou střední školu, kterou platila matka. K tomuto řešení byl kurátor velmi skeptický, rozhodování o způsobu vzdělávání je však v kompetenci ředitele zařízení. Na počátku října nezletilá do školy přestala docházet. Studium bylo ukončeno. Ústavní výchova od tohoto období prakticky nebyla realizována. Nezletilá byla opakovaně na útěku, kurátor se o pohybu dítěte dozvídal náhodně, zařízení o útěcích a návratech kurátora pravidelně neinformovalo. Formou přechodného ubytování mimo zařízení (§ 23 odst. 1c), zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově) byl ředitelem zařízení nezletilé opakovaně povolen pobyt v rodině. Pro tento postup však nebyly splněny zákonné podmínky (nezletilá nestudovala ani nevykonávala zaměstnání), nebyl vyžádán souhlas kurátora s pobytem dítěte mimo zařízení dle § 30, zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Situace byla zcela mimo kontrolu kurátora. Kurátor zařízení na nezákonný postup upozornil a žádal o zdůvodnění postupu, pracovníci zařízení si však zákon vykládali jinak, odvolávali se na nejlepší zájem dítěte a názor Veřejného ochránce práv. Komunikace se zařízením byla velmi špatná. Kurátor opakovaně požádal státní zastupitelství o provedení dohledové činnosti nad postupem zařízení (§ 39 odst. 2 písm. f), zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově). Informoval opatrovnický soud, že ústavní výchova nezletilé prakticky neprobíhá a neplní svůj účel. Na postup ředitele zařízení upozornil kurátor i MŠMT, jako zřizovatele zařízení. Dotazem u Veřejného ochránce práv kurátor zjistil, že tento postup zařízení s Veřejným ochráncem práv konzultován nebyl. Další možnosti řešení situace a sjednání nápravy byly konzultovány s JUDr. V. Novotnou (v té době ještě pracovnící MPSV), dle jejího názoru kurátor všechny možnosti vyčerpal. Zvažována byla i možnost trestního oznámení na maření výkonu soudního rozhodnutí. Ze strany soudu nedošlo v podstatě k žádné odezvě. MŠMT zaslalo vyjádření až za rok. Státní zastupitelství shledalo opakovaně postup ředitele jako nezákonný. Na základě stížnosti zařízení si Veřejný ochránce práv v dubnu vyžádal kopii spisové dokumentace nezletilé a zdůvodnění postupu kurátora při povolování pobytu nezletilé mimo zařízení. Stanovisko vydal Veřejný ochránce práv až po ročním posuzování. Postup kurátora shledal v souladu se zákonem a zájmy dítěte.

Po opakovaném zásahu státního zastupitelství začalo zařízení s kurátorem komunikovat, byl dohodnut společný postup respektující zákon i zájem dítěte.

S cílem stabilizovat situaci celé rodiny, která byla pobyty na útěku nezletilé značně rozvrácena, byly Marii od května 2011, se souhlasem kurátora, povolovány dlouhodobé pobyty v rodině. Diagnostický ústav měl zajišťovat pravidelnou ambulantní podporu, matka s nezletilou pravidelně docházely ke kurátorovi, rodina prostřednictvím svých členů zajišťovala dohled nad chováním nezletilé. Marie vykonávala příležitostné brigády, zdržovala se doma, nevykazovala známky závadového chování, dodržovala nastavená pravidla. Zdálo se, že u nezletilé došlo k určitému dozrání a zklidnění. Od září 2011 byla plánována příprava na budoucí povolání studiem na středním odborném učilišti. Koncem července 2011 byl kurátor informován porodnicí, že zde nezletilá Marie porodila zdravé dítě. Těhotenství na nezletilé nebylo patrné, nezletilá o něm údajně po celou dobu nevěděla. Ke gynekologovi docházela až od července 2011. Kurátor se o této skutečnosti dozvěděl až z oznámení porodnice, diagnostický ústav, matka ani nezletilá tuto skutečnost nesdělili. Dítě bylo poskytnuto k adopci.

Od září 2011 nezletilá Marie zahájila studium na středním odborném učilišti. Školní docházka i studium byly zpočátku bezproblémové. Snadno zvládala učivo, měla dobrý prospěch, byla chválena. V říjnu 2011 se objevily ve škole první neomluvené absence. Situace byla projednávána kurátorem. Marie se dostávala v třídním kolektivu do konfliktů s ostatními děvčaty, situaci pak nebyla schopna zvládnout. Ze situace se snažila utéct. Kurátor intervenoval ve škole. Ve spolupráci s třídní učitelkou byla dohodnuta podpora Marii ke zvládnání zátěžových situací a urovnání vztahů v třídním kolektivu. Škola zvolila individuální přístup. Byla dohodnuta těsnější komunikace matky se školou. Marii hrozilo podmíněčné vyloučení. Na přimluvu kurátora jí nakonec byla, za 49 hodin neomluvené absence, udělena pouze důtka ředitele školy.

Počátkem října 2011 byl soudem projednán návrh matky na zrušení ústavní výchovy, který podala na základě doporučení diagnostického ústavu. Kurátor návrh nepodpořil, považoval jej za předčasné. Po zhodnocení situace vzala matka návrh zpět a řízení bylo zastaveno. Několik dní po soudním jednání se Marie nevrátila domů, nedala o sobě vědět, na telefonáty matky nereagovala. Bylo po ní vyhlášeno pátrání. Ve škole měla další neomluvenou absenci. Bylo jí uděleno podmíněčné vyloučení. Po několika dnech se Marie vrátila. Kurátor s nezletilou i matkou projednal situaci a Marii opětovně připomněl dohodnutá pravidla. S diagnostickým ústavem bylo dohodnuto, že v případě dalšího

relapsu již bude Marie umístěna do výchovného ústavu, kde bude dále zajišťována výchova a vzdělávání. S tímto řešením byla Marie srozuměna. V polovině prosince škola kurátorovi oznámila, že Marie několik dní nedocházela do školy. Z důvodu dalších neomluvených absencí bylo studium ukončeno. Před vánoci byla Marie opět nahlášena na útěku. Dle sdělení matky Marie vylákala od babičky 15000,-Kč. Po hádce a fyzické potyčce s babičkou, utekla Marie z domu. Matka uvedla, že nezletilá se chovala podivně a uváděla, že má nějaké problémy. Útěk trval do poloviny ledna 2012, kdy se Marie sama vrátila do diagnostického ústavu, odkud byla přemístěna do výchovného ústavu pro mládež.

Zde byla zařazena k dalšímu vzdělávání do 1. ročníku učebního oboru Cukrářské práce. Studium zvládala lehce, byla schopna se přizpůsobit pravidlům zařízení, chování bylo hodnoceno jako dobré. V kolektivu ostatních děvčat se však dostávala do konfliktů, nebyla příliš oblíbená. Lépe navazovala vztahy s chlapci než děvčaty. S Marií bylo pracováno na zvládnutí konfliktních situací a začlenění do kolektivu. Kurátor pravidelně uděloval souhlas k víkendovým dovolenkám k návštěvám rodiny. Byl v pravidelném kontaktu s matkou i zařízením. Většinou Marie pravidla dodržovala a vracela se včas. V několika případech se však vrátila z dovolenek později. V polovině března na dovolenku domů vůbec nepřijela, o týden později ze zařízení ještě s dalším chlapcem utekla. Chlapec se vrátil do zařízení po několika dnech. Marie byla na útěku téměř celý měsíc. Do zařízení se vrátila sama. Matka nezletilé informovala kurátora, že získala informaci, že Marie v době útěku měla přespát u známé, která po jejím odchodu zjistila, že se jí doma ztratilo zlato v hodnotě několika desítek tisíc Kč. V době útěku se Marie měla pohybovat ve společnosti závadových osob. V květnu se nezletilá dopustila jednodenního útěku ze zařízení. V květnu byl kurátor matkou informován, že Marie je opět těhotná. Těhotenství bylo uměle přerušeno. V měsíci červnu 2012 kurátor udělil souhlas s dovolenkou v rodině. Zařízení kurátora informovalo o krátkém útěku ze zařízení.

Se zvládnutím učiva neměla Marie problém, z důvodu častých absencí však nebyla na konci školního roku klasifikována ze všech předmětů a neukončila první ročník učebního oboru. Složení chybějících klasifikačních zkoušek bylo plánováno na první polovinu září 2012. V červenci a srpnu byla udělena prázdninová dovolenka v rodině. V době prázdnin probíhaly dohodnuté pravidelné návštěvy matky s nezletilou u kurátora. Dle sdělení matky bylo chování Marie v době prázdnin bez vážnějších výkyvů, dodržovala dohodnutá pravidla, v noci se nezdržovala mimo domov.

Na počátku září 2012 Marie onemocněla, bylo jí povoleno zůstat na doléčení v rodině ještě několik dní. Do zařízení se pak odmítala vrátit. Z tohoto důvodu docházelo mezi ní a matkou ke konfliktům a bouřlivým hádkám. Matka hodnotila situaci jako neúnosnou, uvedla, že dcera nedodržuje léčebný režim, vyhrožuje matce sebevraždou. Když matka byla v práci, nezletilá si dělala co chtěla, nebyla v noci doma, stýkala se s podivnými lidmi, matku vůbec nerespektovala. Matka měla z dcery pocit, „že se náhle zbláznila“. Nezletilá se do zařízení nevrátila. Byla v pátrání Policie ČR. Na útěku byla až do konce října, kdy byl kurátor vyrozuměn Policií ČR o zadržení a výslechu nezletilé, v souvislosti s trestným činem. Marie odmítla vypovídat, s kurátorem odmítla komunikovat. Téhož dne byla předána zpět do zařízení, ze kterého okamžitě utekla. Útěk trval dalších 14 dní, pak se do zařízení vrátila dobrovolně v doprovodu matky. V zařízení jí byla nabídnuta pomoc psychologičky, kterou nezletilá přijala.

Vzhledem k tomu, že nezletilá nesložila chybějící klasifikační zkoušky za první ročník, byla opět zařazena do 1. ročníku oboru kuchařské práce. Do kolektivu dívek nezapadla, docházelo ke konfliktům. Z tohoto důvodu byla zkušebně přeřazena do jiného učebního oboru. Změna se osvědčila, kolektiv chlapců Marii vyhovoval lépe. Lehce a rychle si osvojila a doplnila učivo. Marie poté začala v zařízení poměrně dobře spolupracovat. Bylo jí umožněno samostatné bydlení na pokoji, aby měla klid a předešlo se dalším konfliktům s ostatními děvčaty. Došlo k určité stabilizaci situace. Nezletilá začala jezdit na dovolenky domů, vracela se včas a v pořádku. Kurátor všechny žádosti o dovolenky podpořil, aby měla Marie motivaci a nenarušovaly se citové vazby. Matka s kurátorem byla v pravidelném kontaktu. Pobyt v rodině v době vánočních prázdnin byl dle hodnocení matky bezproblémový. Do zařízení se pak nezletilá odmítala vrátit. Na počátku ledna se samostatně do zařízení na jeden den vrátila, od té doby byla na útěku až do konce února. Na počátku ledna byl kurátor vyrozuměn policií o dvou probíhajících trestních řízeních. V jednom případě se jednalo o spolupachatelství a podílnictví z trestného činu loupeže, ve druhém případě o krádež zlatých šperků. Kurátor se účastnil výslechů a zpracoval zprávy pro účely trestního řízení. Trestní řízení ve věci loupeže bylo pro nedostatek důkazů odloženo. Ve druhém případě podal státní zástupce návrh k trestnímu soudu na potrestání. Ve věci bude rozhodováno v květnu. V současné době je Marie zpět v zařízení, odkud se dopouští občasných útěků. Kurátor podporuje pravidelné kontakty s rodinou a vydává k nim souhlasná stanoviska. Důvěra rodiny v nápravu Marie je velmi malá. Postoj

k návratu Marie do rodiny po dosažení zletilosti a ukončení ústavní výchovy je nejednoznačný, osciluje mezi pomocí a odmítnutím.

Nezletilá Marie má předpoklady dosahovat velmi dobrých studijních výsledků, nedělá jí potíže rychle si osvojit učivo. Cítí se lépe v kolektivu chlapců než děvčat. Velmi snadno navazuje kontakty s opačným pohlavím. Pozornost chlapců je pro ni velmi důležitým motivátorem. S děvčaty se dostává často do konfliktů, jejichž důvodem bývají právě přelétavé vztahy s chlapci, manipulativní jednání a lhaní. Často se pak dostává do konfliktů, které pak není schopna „ustát“. Situace pak řeší útky do nemoci nebo fyzickým útekem. Je emočně nestabilní, často u ní dochází k afektivním výbuchům a ve vypjatějších situacích dochází k silným afektům zlosti, doprovázených hysterickým pláčem, emočními rozladami, bouchání dveřmi a vulgarismy. K dospělým je schopna se chovat slušně, v zařízení akceptuje autoritu. Komunikačně je velmi schopná, vystupuje velmi přirozeně. K dosažení cíle dokáže velmi dobře manipulovat svým okolím, dokud její jednání není odhaleno. Pak se dostává do pasti, ze které se snaží utéci. Snaží se vyhnout odpovědnosti, z neúspěchů obviňuje okolí. Její emoční labilita vyvolává nepředložené jednání, jehož důsledky mají pro Marii často devastující následky. V obdobích útěků se pak často pohybuje ve společnosti problematických osob. Dostává se tak do situací, jejichž řešení je nad její schopnosti, a které její vrstevníci nemusejí řešit. Po návratech z útěků bývá „psychicky zdevastovaná“, negativně naladěná a nekomunikativní.

V obdobích klidu je přístupná domluvě, je sdílná, dokáže přiznat svou chybu, slíbí nápravu svého jednání, ne vždy ji však dodrží. Velmi často selhává.

Její život se ubírá po jakési spirále, vzhledem k nepromyšlenému jednání opakuje tytéž chyby, kdy znovu a znovu selhává. Stále znova stojí na začátku, vybavena novými zkušenostmi, z nichž však není schopna se poučit.

Z důvodu špatně zvoleného přístupu diagnostického zařízení od samého počátku a opakovaných útěků, ústavní výchova nesplnila svůj účel. Za celou dobu trvání ústavní výchovy Marie nedokončila ani jeden ročník přípravy na budoucí povolání. Z důvodu opakovaných útěků nebyl vytvořen dostatečný prostor pro systematickou práci psychologa, který by pomohl Marii vyrovnat se s vnitřními psychickými problémy. V srpnu dosáhne Marie zletilosti. Další životní prognóza je nejasná a nejeví se příliš optimisticky. Kurátor byl zatím neformálně vyrozuměn o dalších možných trestních stíháních nezletilé.

9.3 Případ III

Jednalo se o dva chlapce. Staršímu Petrovi bylo 17,5 roku, mladšímu Pavlovi 14 let. Petr studoval 2. ročník učebního oboru na středním odborném učilišti, kde bydlel během týdne na internátě. Pavel byl žákem 9. třídy základní školy, v té době pobýval v Dětské psychiatrické léčebně. Opatrovnický spis byl orgánem SPOD veden od r. 1999 z důvodu úkonů provedených v řízení o osvojení. Spis od roku 1999 až do roku 2008 neobsahoval žádné záznamy. V září 2008 podali rodiče u soudu návrh na nařízení ústavní výchovy u obou nezletilých chlapců z důvodu dlouhodobých a nezvladatelných výchovných problémů. OSPOD byl v řízení ustanoven opatrovníkem.

Oba chlapci (nejednalo se o rodné sourozence), byli v ranném věku osvojeni manželským párem. Manželství skončilo v roce 1997 sebevraždou manželky. Péči a výchovu po nějakou dobu zajišťoval pouze otec. Od roku 1998 zajišťoval otec péči o chlapce s pomocí pečovatelky, se kterou v roce 1999 uzavřel nové manželství. V témže roce byli, na základě soudního rozhodnutí, oba chlapci novou matkou nezrušitelně osvojeni. Z nového manželství se postupně v letech 2000 a 2005 narodily dvě dcery. Rodina obývala velký rodinný dům 5 + 1. Otec pracoval jako soukromý podnikatel – nákup a prodej zboží, obchod měl přímo v domě, kde rodina bydlela, byl velmi zaneprázdněn, v obchodě pracoval sám, otevřeno měl 7 dní v týdnu, aby rodinu finančně zabezpečil. Matka byla s nejmladší dcerou na rodičovské dovolené, v době předchozí byla v domácnosti. Majetkové poměry rodiny byly velmi dobré.

Případ byl na počátku řešen pracovníci zajišťující opatrovnickou činnost orgánu SPOD i kurátorem, protože z návrhu rodičů nebylo zřejmé, o jaký problém v rodině se jedná, rodina nikdy nepožádala o pomoc kurátora, spis Om neobsahoval žádné využitelné údaje. Za účelem hledání nejlepšího zájmu dítěte a činností směřující k obnovení narušených funkcí rodiny byly vyžádány zprávy ze školských zařízení, kam chlapci docházeli, Středisek výchovné péče, pracovišť Pedagogicko-psychologické poradny, od obvodní lékařky, dětské psychiatricky, Dětské psychiatrické léčebny (DPL), vyslechnuti oba nezletilí, rodiče, prarodiče apod. Bylo shromážděno velké množství informací.

Kurátor provedl pohovor s rodiči. Rodiče v pohovoru uvedli, že výchova obou chlapců byla od jejich ranného věku náročnější, oba byli velmi živí a vyžadovali individuální péči a kontrolu. Rodiče výchovu zvládali, chlapci dosahovali ve škole dobrých výsledků, neměli neomluvené hodiny. Větší výchovné problémy začaly u chlapců v roce 2005

(zřejmě souvisely s narozením dalšího sourozence a změnami v rodině). Ve škole docházelo ke zhoršení prospěchu, kázeňským problémům, agresivitě k žákům a vyučujícím, konfliktům s vyučujícími, nechutí pracovat ve vyučování. Pavel se dopouštěl sebepoškození, opakovaných a stupňujících se brutálních útoků vůči spolužákům a mladším dětem (skákání po hlavě), opakovaných útěků z domu. Rodiče uvedli, že chlapci s nimi doma nekomunikují, lžou, na výchovné domluvy nereagují, dělají rodičům naschvály (např. pomočený vysavač), rodičům nepomáhají, na chodu domácnosti se nepodílejí, dopouští se doma krádeží, nedodržují osobní hygienu, rozbíjejí a poškozují vybavení domácnosti (v minulosti např. přestřižená šňůra od rádia, nařezaná prodlužovací šňůra od vysavače). Petr údajně rozprodával své osobní věci, např. značkové oblečení, hodinky, pak tvrdil, že věci mu ukradli. Odmítal sdělit, za co peníze utratil, s kým se kamarádí. Ztráty předmětů a peněz doma nikdy rodiče neřešili prostřednictvím Policie ČR. U mladšího Pavla se rodiče obávali ničení předmětů při záchvatech agresivity a zejména nekontrolovaných a neočekávaných brutálních útoků na jiné osoby. Rovněž vyjadřovali obavy o zdraví mladších dcer, když Pavel pobýval doma. U obou chlapců byly rodiči popisovány velmi podobné problémy, přestože se nejednalo o biologické sourozence. Otec předložil zadržený dopis, který Pavel poslal Petrovi z DPL, ve kterém se Pavel velmi vulgárně vyjadřoval o matce. Otec uvedl, že si měl místo osvojení obou chlapců raději pořídit psy. Kurátorem byla rodičům doporučena pomoc specializovaných odborných zařízení, jakoukoli pomoc však rodiče striktně odmítali. Otec nekompromisně vyžadoval nařízení ústavní výchovy, choval se autoritativně, vůči sociálním pracovníkům vystupoval s despektem.

Dále kurátor vyslechl prarodiče. Z pohovoru s prarodiči (ze strany otce) bylo zjištěno, že chlapci mají k prarodičům velmi dobrý vztah. Vidí se však poměrně málo (1-2x měsíčně). S prarodiči si chlapci povídali, děda s nimi chodíval na vycházky, snažil se je zaujmout, vymýšlel pro ně programy a hry. Prarodiče se situací v rodině však nebyli podrobně seznámeni. Chlapci však ani s nimi o svých problémech nedokázali hovořit, přestože bylo patrné, že nějaké mají. Prarodiče v chování chlapců neshledali žádný problém. Nežili však s chlapci stále.

Kurátor provedl pohovory s oběma chlapci, Petra navštívil v DPL, Pavla navštívil ve škole a na internátě. Oba uváděli, že když byli malí, byly vztahy v rodině dobré, pak se situace změnila. Nedokázali popsat, co se změnilo, že nedokáží v rodině komunikovat. Přestože chlapci spolu dříve příliš nevycházeli, cítili k sobě v rodině největší blízkost. K otci oba

vedli kladný vztah. Vztah k matce popsali oba jako velmi problematický, měli pocit, že matkou nebyli citově přijati („vše doma řídí matka a všechno musí být podle ní“). Petr uvedl, že by chtěl mít bližší vztah k sestřám, ale matka si to nepřeje, jejich vzájemné komunikaci brání. Oba chlapci uváděli kladný vztah k sestřám, dědečkovi a babičce ze strany otce. Děda pro ně např. vymýšlel různé programy a hry, Pavel měl s dědou společné téma, oba je bavily zbraně. O vztazích a svých problémech v rodině nedokázali chlapci hovořit, měli v sobě blok. Petr uvedl, že domů jezdí z internátu pouze na víkendy. Doma bývá napjatá atmosféra a tak raději zůstává venku. S otcem občas prohodí pár slov, s matkou nekomunikuje vůbec. Domů se z venku (dle rozhodnutí matky) musí vracet před večerem v 18:45, večere je v 19:00hod., pak jde do svého pokoje a dívá se na televizi. Jeho problémy v minulosti byly řešeny s psychiatrem a otec jej pak vždy zavezl do DPL. Petr přiznal, že jednou vzal otcí 100,-Kč, popřel však krádež většího obnosu peněz nebo věcí. Petr byl názoru, že jej rodiče, zejména pak matka, nadměrně kontrolují, otec mu zadržoval soukromou korespondenci, nikdy neměl klíče od domu. Pavel uvedl, že párkrát z domu utekl, protože to už nemohl doma vydržet. Měl problémy především s matkou, ale tyto problémy nedokázal přesněji popsat, cítil však, že není v rodině přijat. S rodiči už nedokázal mluvit. Pavel si přál situaci v rodině nějak řešit, např. rodinnou terapií, aby vše bylo zase jako dřív. Na rodinné terapii uspořádané v minulosti v DPL však nedokázal nic říct. Často o situaci doma přemýšlel, míval z toho pak deprese, což u něho někdy vyústí v agresi. Uvedl stejně jako Petr, že má pocit, že jej matka provokovala, aby něco provedl a byla jim nařízena ústavní výchova, aby odešli z domu. Domníval se, že o této možnosti již rodiče uvažují. Oba chlapci uváděli špatný vztah s matkou, měli pocit, že je doma nechtějí a chtějí se jich zbavit. Přesto si však stejně přáli doma zůstat.

Pavel. Z vyžádaných zpráv bylo zjištěno, že Pavel v průběhu školní docházky změnil 5x, na žádost rodičů, školské zařízení. V té době byl žákem 9. třídy, navštěvoval třídu pro žáky s vývojovými poruchami učení. Prospěch ve škole měl dobrý, občas dostatečný. Ve 3. čtvrtletí 8. ročníku měl ředitelskou důtku za 6 neomluvených hodin. Neomluvené hodiny měl pouze při útěcích z domova, jinak byla absence minimální a řádně omluvena. Chování ke spolužákům a vyučujícím nebylo vždy zcela v pořádku, občas se choval drze a v návalu vzteku ztrácel sebekontrolu (asi 2 roky předtím, během vyučování rozbil lavici a házel židlemi). Pokud Pavel bral zklidňující léky, bylo jeho chování bezproblémové, pokud léky neužil, býval agresivní, nezvládal své emoce a reagoval nepřiměřeně. Učitelka ani spolužáci však nikdy nevyjadřovali z chování nezletilého obavy.

Zprávy z předchozích školských zařízení neobsahovaly informace o fyzických napadeních nebo útocích na spolužáky, chování a výsledky nebyly hodnoceny jako výrazně vybočující z průměru, neobsahovaly informace o poruchách chování.

V roce 2008 Pavel utekl 2x z domova, byl v pátrání Policie ČR. V obou případech byl Policií ČR vypátrán v blízkosti školy, jež navštěvoval. Po druhém útěku z domova v září 2008 byl Pavel opět umístěn do DPL, kde bral zklidňující léky.

Ze zprávy z DPL bylo zjištěno 8 opakovaných pobytů (délka od 1 měsíce až po 4 měsíce) za období od května 2005 do února 2009, kdy byl na základě předběžného opatření předán do péče Dětského diagnostického ústavu. Během pobytů v DPL docházelo k opakovaným nepředvídatelným a nečekaným záchvatům vzteku, velmi nebezpečným útokům na spolupacienty, ničení vybavení i vlastního velmi vážnému sebepoškozování a to i přes skutečnost, že bral zklidňující léky. Při posledním pobytu měl v průběhu školního vyučování výbuch agresivity, při němž rozbil židli, okno a přeřezal si šlachy na ruce. Pavel byl v pravidelné péči dětské psychiatricky, bral léky na zklidnění.

Petr. Rodiče školní problémy řešili změnou školského zařízení 2x v průběhu povinné školní docházky. Zprávy ze základních škol neobsahovaly žádné zásadní alarmující informace, neavizovaly žádné nezvladatelné poruchy chování. V červenci 2007 byl Petr hospitalizován na JIP z důvodu akutní intoxikace alkoholem. Do podnapilého stavu byl přiveden osobou starší 18ti let, která mu podávala alkohol. Věc byla řešena Policií ČR, kurátor nebyl o události vyrozuměn.

Petr byl studentem 2. ročníku středního odborného učiliště, obor zedník. Přes týden pobýval na internátě, domů jezdil pouze na víkendy. Pedagogickými pracovníky z teoretické, praktické přípravy i internátu byl Petr hodnocen jako klidný, přátelský, nevyvolávající konflikty, k vyučujícím slušný, patřil k nejslušnějším žákům, povinnosti si plnil, měl zájem o studium, na praxi patřil k nejlepším, v teoretických předmětech měl snahu dosahovat dobrých výsledků, neúspěch ho mrzel. Chování bylo hodnoceno jako bezproblémové, bez sklonu k agresivitě. Ve vztahu k vyučujícím byl velice aktivní a komunikativní. Byl si vědom svých schopností a reálných možností. Prospěch dosahoval lepšího průměru. Po vyučení chtěl pokračovat ve studiu a získat maturitu. Zásadní kázeňské problémy s ním nebyly řešeny po celou dobu studia. Doma se chtěl zdržovat co nejméně, aby se vyhnul konfliktům, zejména s matkou. Měl zájem bydlet na internátě stále, aby nemusel jezdit domů.

Z dalších zpráv bylo zjištěno, že není v evidenci přestupků ani proti němu nebylo vedeno trestní stíhání.

Ze zpráv z DPL bylo zjištěno 6 pobytů v délce 2 – 6 měsíců za období od května 2005 do srpna 2008. Byl evidenci dětské psychiatricky. Předepsané léky však nebral. Mimo okruh nejbližší rodiny nebyly zaznamenány prakticky žádné problémy. Zletilosti měl Petr dosáhnout v červnu 2009.

Péče rodiny byla ze strany školských zařízení hodnocena jako velice dobrá. Z důvodu problémů s chováním a občasných potíží v českém jazyce byli rodiče z podnětu školy odesláni s Petrem do Pedagogicko-psychologické poradny v lednu 2000, v průběhu roku se uskutečnily 4 návštěvy, spolupráce byla otcem ukončena v prosinci téhož roku, závěrečná zpráva pro školu nebyla na přání otce vyhotovena. Problémy ve školských zařízeních se rodiče snažili řešit opakovanými změnami školských zařízení. Trestná činnost ani přestupky nebyla u žádného z chlapců evidována. Rodina popisované výchovné problémy nikdy neřešila s kurátorem, nikdy nevyužila možnost spolupráce s Pedagogicko-psychologickou poradnou, ambulantní spolupráce se SVP nebo možnosti preventivního pobytu ve SVP, případně služeb jiného specializovaného zařízení. Kurátor nikdy nebyl kontaktován žádným subjektem a upozorněn na poruchy chování žádného z chlapců. Dle zjištěných informací otec chování chlapců řešil pouze ve spolupráci se soukromou psychiatrickou a opakovanými pobyty obou chlapců v DPL. Jiná než psychiatrická diagnostika nikdy nebyla u chlapců provedena.

Rozhodnutím soudu byla v listopadu 2008 u obou chlapců nařízena ústavní výchova.

Kurátor se proti rozhodnutí soudu v zákonné lhůtě odvolal, dle názoru kurátora nařízení ústavní výchovy bez vypracovaného znaleckého posudku není zcela v zájmu nezletilých, zejména u staršího Petra nebylo zřejmé jakého účelu by mělo být ústavní výchovou dosaženo, jestliže zletilosti dosáhne za cca 6 měsíců, řádně se připravuje na budoucí povolání, nedopouští se trestné činnosti ani jiného závadového chování, mimo okruh rodiny nemá prakticky žádný problém. Ústavní výchovou však může být narušena dosud řádně probíhající příprava na budoucí povolání. Na základě provedených šetření a zjištěných skutečností navrhoval kurátor v zájmu obou nezletilých chlapců vypracování soudně znaleckého posudku z oboru klinické psychologie a psychiatrie u obou nezletilých, posouzení výchovné způsobilosti rodičů s posouzením situace a návrhem na nejvhodnější řešení výchovné a rodinné situace nezletilých. Nařízení ústavní výchovy u nezletilých bez

provedení těchto důkazních prostředků považoval kurátor za ochranu zájmu rodičů, než za zájem a blaho nezletilých.

Vzhledem k nejednoznačnosti případu a jeho mnohým aspektům kurátor konzultoval postup i se státním zástupcem. Postup byl shledán v zájmu nezletilých.

Na počátku ledna 2009 podali rodiče k soudu návrh na předběžné opatření, kterým mají být chlapci předáni do ústavní výchovy.

Téměř současně podali rodiče k nadřízenému orgánu SPOD a na další místa stížnost na postup kurátora. Napadali odbornost a profesionalitu všech zúčastněných pracovníků orgánu SPOD. Kurátor pro tyto účely zpracoval velmi podrobnou zprávu o jednotlivých úkonech a celém dosavadním postupu. Nadřízený orgán SPOD shledal postup kurátora zcela v souladu se zákonem a v zájmu nezletilých.

Soud návrhu rodičů vyhověl, u obou chlapců byla nařízena ústavní výchova.

Kurátor se proti předběžnému opatření odvolal, zejména s odůvodněním, že se jedná o situaci dlouhodobou, řešenou soudem v již probíhajícím řízení, nepodloženou znaky skutečné naléhavosti a bez provedených důkazních prostředků poškozující zájmy nezletilých.

Odvolání však nemělo odkladný účinek a oba chlapci byli počátkem února 2009 umístěni do diagnostického ústavu. Zde je kurátor několikrát navštívil. S prarodiči se snažil dohodnout možnost nějakého zázemí pro chlapce, prarodiče však kontakty odmítli s odůvodněním, že chtějí zachovat klid v rodině.

Odvolací soud pak u staršího Petra ústavní výchovu zrušil s přihlédnutím k věku blízkému zletilosti a chybějícím důvodům pro její nařízení. U mladšího Pavla ji ponechal s odůvodněním, že není v zájmu dítěte, aby vyrůstalo v péči rodičů, jejichž hlavním cílem je dítěte se zbavit.

Petr měl zájem dokončit studium a bydlet mimo rodinu. Kurátor vyjednal možnost ubytování v centru sociální péče pro mladistvé, kde by měl Petr zajištěný dohled a pomoc sociálních pracovníků. Ve spolupráci s řadou sociálních a vzdělávacích subjektů předjednal kurátor možnost dokončení studia a ubytování Petra mimo rodinu do doby dokončení studia. Otec na navržené řešení přistoupil a zavázal se k úhradě spojených nákladů. Kurátor Petra v centru sociální péče několikrát navštívil, hovořil se sociálními pracovníky, získával průběžné zprávy o vývoji situace. Toto uspořádání fungovalo dobře

až do konce školního roku. Petr v červnu 2009 nabyt zletilosti, tuto novou situaci však zřejmě neunesl, z důvodu absencí byl na začátku 3. ročníku ze studia vyloučen. Současně s dosažením zletilosti zrušil otec Petrovi trvalý pobyt, po ukončení studia přestal plnit vyživovací povinnost. Petrovi pak ještě kurátor poskytl poradenství, dojednal pomoc u dalších pomáhajících pracovníků. Tuto pomoc však Petr nevyužil, situaci řešil jiným způsobem.

Nezletilý Pavel byl v březnu 2009 umístěn do dětského domova, kde dokončil základní školu. Od září 2009 nastoupil do 1. ročníku učebního oboru mechanik - opravář. Na učilišti měl problém zvládat náročnější učivo, vzhledem ke svému věku byl velmi nesamostatný. Pavel měl dlouhodobé psychické problémy, přestože byl v pravidelné péči dětského psychiatra a bral zklidňující léky, dopouštěl se opakovaně sebepoškození a brutálního napadání mladších dětí. Pavlovy agresivní útoky pramenily spíše z frustrace z vlastního životního postavení, než z cílené snahy někomu ublížit. V jednom případě bylo napadení jiného chlapce v dětském domově řešeno přestupkovou komisí obecního úřadu jako přestupek. Kurátor na toto téma provedl s Pavlem několik výchovných pohovorů.

Z důvodu těchto poruch chování však byl v říjnu 2009 přemístěn z dětského domova do výchovného ústavu. Současně přestoupil na stejný učební obor na jiné střední odborné učiliště. Měl zde problém se začleněním, byl zde šikanován, měl problém se zvládnutím učiva, z těchto důvodů mu byl zajištěn přestup na méně náročný učební obor. Kurátor Pavla několikrát v zařízeních navštívil, vyžádal si zprávy o prospěchu, chování a průběhu ústavní výchovy. Kurátor navštívil rodinu, pokoušel se rodinu motivovat ke kontaktům s chlapcem. Otec strpěl tyto návštěvy se značnou averzí a vystupoval vůči těmto návštěvám velmi nevráživě. Striktně odmítl jakékoli kontakty s Pavlem, informace o něm i další návštěvy kurátora v rodině. Rodina situaci považovala za uzavřenou a neměnnou. V rodině se v říjnu 2009 narodila 3. dcera. Nevlastní bratr Petr Pavla nekontaktoval, na dopisy a maily mu neodpovídal. Pavel měl v té době pouze nepravidelné kontakty s prarodiči, kteří jej občas navštívili, nebo k nim zajel na jednodenní dovolenku. Pavel se s nezájmem o svou osobu velmi těžko vyrovnával, jeho psychický stav byl nevyrovnaný a nestabilní, nezájem rodiny představoval velký problém i z hlediska další motivace a práce s chlapcem ve výchovném ústavu. Na počátku prosince 2009 napsal dědeček Pavlovi dopis, ve kterém mu sdělil, že veškeré kontakty s ním prarodiče ukončují a žádal ho, aby je již nekontaktoval. Před Vánoci se Pavel pokusil o sebevraždu. Podařilo se jej zachránit, následně byl hospitalizován v DPL až do května 2010. V této době se kurátor

pokusil o návštěvu nezletilého v DPL, ošetřující lékař návštěvu nedoporučil. Prognóza psychiatra byla velmi nepříznivá, lékař situaci odhadoval na získání invalidního důchodu a umístění do nějakého zařízení sociální péče.

Po ukončení pobytu v DPL byla následně provedena Diagnostickým ústavem nová diagnostika a Pavel byl v srpnu 2010 umístěn do jiného výchovného ústavu, kde mu byla zajištěna i příprava na budoucí povolání. Nadále zůstával v ambulantní péči dětského psychiatra, bral léky na zklidnění. Díky velmi dobré práci pracovníků výchovného ústavu a individuálnímu přístupu se podařilo dosáhnout obrovského posunu. Pavel získal k pracovníkům důvěru a vztah, měl možnost vždy řešit problém, který právě akutně pociťoval. Přesto i zde několikrát došlo k výbuchům agresivity, při kterých ničil vybavení. Převážně však byl hodnocen kladně, došlo ke zklidnění, školní výsledky byly hodnoceny velmi dobře.

Na počátku října 2010 bylo zjištěno, že Pavel je ve výchovném zařízení šikanován jiným chlapcem, pracovníci zařízení okamžitě přijali opatření.

V listopadu 2010 byl kurátor informován Policií ČR, že Pavel je trestně stíhán pro těžké ublížení na zdraví, kterého se měl dopustit v květnu 2010 během společné vycházky s bratrem Petrem. Pavlovi hrozil několikaletý trest odnětí svobody. Během pohovoru s kurátorem Pavel uvedl, že byl s bratrem na vycházce, kde se měl Petr dostat do potyčky s nějakým větším a starším klukem. Když kluk ležel na zemi, dostal Pavel strach, že až se zvedne tak Petrovi něco udělá, protože byl větší a silnější. Neměl potřebu klukovi ublížit, cítil strach, něco se v něm zase zlomilo, do kluka kopl a skočil mu na hlavu. Co bylo dál neví, protože všichni utekli. O události pak už s nikým nemluvil, co se klukovi stalo nevěděl. Svého jednání litoval. Když byly Pavlovi sděleny následky jeho činu, sám navrhl, že by se poškozenému rád omluvil. Společenskou nepřijatelnost si velmi dobře uvědomil. Kurátor vypracoval zprávy pro Policii ČR a pro soud, žádal co nejmírnější trest vzhledem dosavadní životní anamnéze a ke slibně započatému výchovnému procesu. Okolnosti případu a možnost uložení mírnějšího trestu kurátor konzultoval i se státním zástupcem. Policejní vyšetřování případu mělo pro Pavla výchovný efekt, od té doby začal své jednání a emoce daleko více kontrolovat.

Díky intenzivní péči psychologa a etopeda se mu dařilo zvládat psychické problémy a postupně se vyrovnávat s nezájmem rodiny. Úspěšně se mu podařilo čelit pokusu o šikanu 3 chlapců, v kolektivu si vydobyl respektované postavení. V zařízení se cítil

spokojen, velmi dobře se aklimatizoval a byl schopen relativně dobře fungovat bez výraznějších problémů. Velmi významným momentem však bylo zapojení do projektu „legislativního divadla“, kde se Pavel vyloženě „našel“. Divadlo mu pomohlo vyrovnat se s vlastními vnitřními problémy a plně se v něm realizoval. Začal číst knihy z oblasti psychologie, práva a sociálních věd, 2x v týdnu jezdil ze zařízení na divadelní zkoušky. Za účast na tomto divadelním projektu získával pravidelnou finanční odměnu. Vracel se vždy v pořádku, nedopouštěl se úteků. Podařilo se mu navázat kontakty s prarodiči, rodina kontakty odmítla, sporadicky se stýkal s bratrem Petrem.

V březnu 2011 byl Pavel odsouzen k odnětí svobody v délce 18 měsíců s podmíněčným odkladem na zkušební dobu 30 měsíců, za provinění z května 2010. Soud při uložení trestu velmi výrazně přihlédl ke zprávě kurátora.

Situace chlapce byla od této doby v podstatě stabilizovaná. Pavel dosahoval velmi dobrých výsledků, k jeho chování nebyly žádné vážné výhrady, chvála měla na jeho jednání pozitivní motivující účinek. S divadlem absolvoval sérii veřejných vystoupení. Úspěch posílil jeho sebevědomí i autoritu v kolektivu. Dobře zvládal i studium. V květnu 2012, kdy Pavel dosáhl zletilosti, byl studentem 2. ročníku učebního oboru. K dokončení studia mu zbýval ještě jeden rok. Kurátor v předstihu opakovaně konzultoval nejvhodnější řešení dokončení přípravy na budoucí povolání s vedením zařízení i nezletilým. Pavel měl zájem dokončit odborné vzdělávání na základě vlastní dohody s výchovným ústavem a vlastní snahy. Byl si vědom své situace, že lepší životní alternativu v podstatě nemá. Na základě posouzení situace kurátor dospěl k závěru, že není nutné podat návrh na prodloužení ústavní výchovy.

Zletilostí dítěte končí sociálně-právní ochrana dětí a tím i dohled kurátora nad průběhem ústavní výchovy. Kurátor však zůstal s Pavlem v neformálním kontaktu i po dosažení zletilosti a v zařízení ho několikrát navštívil. Pavel nyní studuje poslední ročník učebního oboru, je velmi dobrá prognóza, že studium řádně ukončí. Pavel by měl zájem v zařízení zůstat déle, pokračovat ve studiu a získat maturitu, vzhledem ke zvolenému méně náročnému učebnímu oboru, však toto nebude možné. Pavel vyžaduje klidnější prostředí a možnost obrátit se na „svého člověka“. K úspěšnému zařazení do společnosti, aby se ve „velkém světě“ neztratil, bude i nadále vyžadovat individuální přístup, pomoc a podporu dalších osob, které by mu částečně nahrazovali chybějící rodinné zázemí. Rodina o chlapce nejeví zájem, kontakty odmítá, po dosažení zletilosti byl odhlášen z trvalého pobytu v domě rodičů. Návrat chlapce do rodiny, či její podporu v budoucnu,

nelze očekávat. Sporadické kontakty má Pavel pouze s prarodiči, větší podporu však ani zde není možné očekávat. Po ukončení studia a pobytu ve výchovném zařízení by měl mít Pavel zajištěné bydlení v domě na půli cesty s individuální podporou a zaměstnání v nějakém menším, klidnějším městě, které by vyhovovalo jeho povaze.

Petr po dosažení zletilosti několikrát kurátora sám navštívil s žádostí o radu při řešení osobních záležitostí. Střídavě pracoval jako zedník nebo pracovník ostrahy. Podle zpráv z doslechu je nyní ve výkonu trestu odnětí svobody pro trestný čin, kterého se společně s bratrem dopustili v květnu 2010.

9.4 Shrnutí

Na prvním případě se snažím dokumentovat, že trestní stíhání rodiče, jako forma sankce, může mít v některých případech nečekaně daleko větší výchovný efekt, než opakované pokusy o sociálně-výchovnou práci s rodinou. Poměrně obvyklá je naopak skutečnost, že často nedojde k nápravě podstaty výchovných defektů v rodině, situace se však navenek jeví jako společensky přijatelná a nekoliduje s normami společnosti. „Ohýnek doutná, nejsou však vidět plameny“.

Druhý případ dokumentuje závislost kurátora na kvalitě spolupráce s dalšími zařízeními. Od samého počátku nevhodně zvolený nestandardní výchovný přístup a nezákonnými postupy dítě navracené zpět do rodiny devalvuje účinnost soudně nařízeného výchovného opatření. Kurátor má zákonem uloženou povinnost dohledu nad průběhem ústavní výchovy. Pokud však ústavní výchova účel neplní, stává se trpným pozorovatelem, protože v podstatě nemá nástroje, jak tento stav změnit. Postup zařízení, byť dobře míněný, ve svém důsledku zájmy dítěte poškozují. Diagnostickým ústavem špatně započatý výchovný proces se již nepodařilo napravit ani po přemístění do výchovného zařízení. Obávám se, že tyto chyby budou nevratné. Ještě tragičtější je ovšem skutečnost, že se nejednalo o případ ojedinělý. Během své praxe jsem řešil v poměrně krátké době dva obdobné případy. Obdobnou zkušenost jsem slyšel i od dalších kurátorů. Díky společnému tlaku orgánů SPOD došlo v zařízení k určitým systémovým změnám, takže v budoucnu by se již tyto situace opakovat neměly.

Třetí případ dokumentuje zásadní význam profesionálního výchovného působení zkušených pracovníků v etopedických zařízeních. Situaci Pavla, která v určité fázi vypadala naprosto beznadějně, se podařilo zvládnout pozitivním pedagogickým přístupem.

Na tento případ si často vzpomenu při diskuzích o jednoznačných výhodách pěstounské péče. Musím si klást otázky, zda jsou „profesionální“ pěstounské rodiny dostatečně pedagogicky připravené na práci s dětmi, u kterých, vzhledem k jejich původu a předchozímu vývoji, lze důvodně očekávat nějaké formy deviantního vývoje a poruch v chování. Zda současný trend nahradit veškerou ústavní výchovu profesionální pěstounskou péčí, je motivován zájmem dítěte, neznalostí problematiky nebo jen snahou ušetřit. Ústavní výchova za dobu své existence zaznamenala velký posun. Podněty a aktivity, které zde pracovníci dětem zprostředkovávají, by ve svých vlastních rodinách nikdy nezažily. Vždy zde bude určitá skupina dětí, které budou vyžadovat profesionální systematické pedagogické vedení, které není možné zajistit v běžném rodinném prostředí

Všechny prezentované případy ukazují, že činnost kurátora má určité limity, které jeho práci nějakým způsobem ovlivňují. Kurátor nemůže změnit návyky, chování rodičů ani kvalitu rodinného prostředí. Rodinné prostředí je pro chování dítěte vždy určující. I dítě vyjmuté z původního rodinného prostředí je stále nějakým způsobem tímto prostředím ovlivňováno. Tím, že se s rodinou pravidelně stýká a dále působí vlivy rodiny, nebo naopak tím, že je rodinou odmítáno a musí se s tímto faktem nějak vyrovnat.

Kurátor si musí vždy uvědomovat, že již samotný zásah kurátora do rodiny je zásahem do občanských práv. Musí postupovat citlivě a s rozvahou, protože nikdy předem neví, jestli za nějakým signálem či projevem dítěte se neskryvá problém zcela jiný a třeba daleko větší. Každý zásah kurátora do rodinného prostředí musí být zdůvodnitelný, obhajitelný a musí být v souladu se zákonem, protože se jedná o výkon státní správy, která podléhá kontrole a jejíž akty mohou být kdykoli přezkoumány nadřízenými orgány, policií, soudy nebo Veřejným ochráncem práv.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo přiblížit postavení kurátora v systému sociálně-právní ochrany dětí. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

V první kapitole jsem se snažil vymezit legislativní prostředí a hlavní zásady sociálně-právní ochrany dětí, kterými se činnost kurátora řídí.

Ve druhé kapitole jsem se snažil zmapovat a popsat historický vývoj, kterým sociálně-právní ochrana dětí na našem území do dnešní doby prošla.

Ve třetí kapitole jsem se zabýval pojmy kurátor, kurátor pro mládež, zaměřením činnosti kurátora, jeho postavením v rámci jednotlivých úřadů, kompetencemi, kvalifikačními předpoklady, které musí splnit, metodami, které kurátor využívá a uvádím zde i některé vlastní zkušenosti.

Ve čtvrté kapitole se zabývám preventivní a poradenskou činností využívanou při práci s ohroženými dětmi, jak jsou vymezeny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí.

V páté kapitole shrnuji přehled opatření na ochranu dětí zakotvených v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, zákoně o rodině a zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, z nichž některá jsou využívána kurátorem, další nařizována soudem.

Šestá kapitola hovoří o rodině, výchovných funkcích rodiny, významu výchovného působení rodiny, chybách v rodinné výchově a patologiích rodinného prostředí.

V sedmé kapitole jsem se zaměřil na vymezení pojmu dítě, co je ohrožené dítě a riziková mládež, jaké jsou nejčastější druhy poruch chování u dětí a nejčastější faktory ohrožující příznivý vývoj dětí.

Osmou kapitolu jsem věnoval dilematům sociální práce kurátora a etickým normám, kterými se kurátor řídí.

Praktická část obsahuje devátou kapitolu, ve které uvádím tři případové studie, na kterých jsem se pokusil dokumentovat problematiku práce kurátora.

Kurátor v systému sociálně-právní ochrany dětí je součástí širšího systému sociální ochrany obyvatelstva. Kurátor se zaměřuje na ochranu dětí před působením nepříznivých vlivů a zmírňování jejich dopadů na tuto nejohroženější skupinu, současně svou činností zajišťuje ochranu celé společnosti před dopady sociálně patologických jevů, včetně důsledků ekonomických. Kurátor musí pracovat vždy s celou rodinou, protože výchova a socializace dítěte probíhá především v rodině, která předává dětem morální hodnoty a vzorce chování. Většina poruch chování dětí má původ právě v rodinném prostředí.

Kurátor je jakýmsi prostředníkem mezi dítětem a rodinou dítěte na jedné straně a řadou státních a nestátních institucí, organizací, sdružení a subjektů na straně druhé. Zprostředkovává kontakty a zajišťuje pomoc a služby těchto subjektů rodině a dítěti. Spolupracuje se školskými zařízeními, zdravotnickými zařízeními, pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, výchovnými zařízeními, zařízeními pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Probační a mediační službou, policií, soudy, státním zastupitelstvím, řadou státních i nestátních subjektů a institucí poskytujících služby rodinám, dávkovými pracovníky Úřadů práce apod.

Kurátor svou činností zasahuje do práv a povinností rodičů a dětí, často ovlivňuje i jejich osudy. Předním hlediskem je nejlepší zájem a blaho dítěte. Pro svou práci nemá žádný manuál, z kterého by se ujistil, že zvolené řešení v dané situaci je opravdu to nejlepší možné. Nemá legislativně jednoznačně stanovené pokyny nebo metodologii, co udělat v určitý okamžik, jak se zachovat v konkrétních situacích. Postupuje podle svého nejlepšího vědomí, svědomí, znalostí a zkušeností, v souladu se zákonem a etickými kodexy. Je však vždy jen na něm a jeho odpovědnosti, jakou formu pomoci či prostředků k řešení situace zvolí.

Sociální práce není viditelná, je těžko měřitelná. Nemá jednoznačné měřítko úspěchu. Výsledkem činnosti kurátora by měla být pozitivní změna, ideální stav. Výsledek vynaložené sociální práce však není přímo úměrný vynaloženému úsilí, i za malou změnou se někdy skrývá velká práce mnoha zainteresovaných lidí a subjektů. Kurátor se musí někdy vyrovnat i s frustrací, kdy vynaložené úsilí nemá žádný úspěch, kdy všechny možnosti pomáhat selhávají.

Práce kurátora je jen těžko představitelná bez spolupráce s mnoha dalšími orgány, státními i nestátními institucemi, subjekty a odborníky. Kurátor může využívat jen reálných, často omezených prostředků, které má pro svou práci k dispozici. Právě tyto reálné možnosti a dostupné prostředky, velmi často ovlivňují jak volbu řešení, tak i dosažené výsledky.

Cílem činnosti je aktivovat klienta k žádoucí změně, ať už se jedná o dítě nebo jeho rodiče. Klient by se měl stávat aktivním subjektem této činnosti, nikoli pasivním objektem sociálně výchovného vedení kurátora. Významné je proto posilování a zdůrazňování pocitu vlastní odpovědnosti rodičů za výchovu a chování dětí a dětí za vlastní skutky a jednání. V tomto smyslu lze považovat práci kurátora za určitou formu sociálně výchovné činnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Trestní řád č. 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon ČNR č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.
- Úmluva o právech dítěte - sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.
- Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.
- Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže.
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.
- Trestní zákon č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3
- BARGEL, M., MÜHLPACHR, P. *Inkluze versus exkluze - dilema sociální patologie*, Brno: IMS Brno, 2010. ISBN 9788087182123.
- DUNOVSKÝ, J., DYTRICH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Grada: Praha, 1995. ISBN 80-7169-192-5
- GOJOVÁ, A. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-627-7
- HARDY, M., MÜHLPACHR, P., DUDÁŠOVÁ, T. *Sociální patologie rodiny*. Brno: IMS Brno, 2011. ISBN 978-80-871-8217-8

- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Grada, 2008, 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3
- JILČÍK, T., ZAPLETAL, L. *Sociologie*. Brno: IMS Brno, 2008.
- KRAJČOVÁ, N. *Rodina ako činiteľ výchovy detí*. In.: Darák, M., Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2004. ISBN 80-8068-255-0
- JŮZL, M. a kol. *Metody sociálně výchovné práce*. Brno: IMS Brno, 2012. ISBN 978-80-87182-31-4
- Kolektiv autorů, *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-628-4
- KRAUS, B., JŮZL, M., TANNENBERGEROVÁ, M. *Teorie výchovy*, Brno: IMS Brno, 2011. ISBN 978-80-87182-04-8
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido 2001. ISBN 80-7315-004-2
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: IMS Brno, 2011. ISBN 978-80-8718219-2
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí komentář*. Praha: Linde 2007, 471 s. ISBN 978-80-86131-72-6
- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém*. Praha: Portál, 2007, 109 s. ISBN 978-80-7367-270-6
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2008, 112 s. ISBN 978-80-7367-504-2
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8
- MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010, 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0
- MÜHLPACHR, P., VAVŘÍK, M. *Sociální patologie*. Brno: IMS Brno, 2010.
- RAUFLEISCH, U. *Doprovázení a terapie delikventů*. Boskovice: Sdružení podané ruce, 2000. 84 s. ISBN 8085834839
- SVOBODA, L. *Encyklopedie antiky*. Academia, 1974. ISBN 978-80-7294-694-5

- ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. et al., *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže* komentář. 3. vyd. Praha: C.H. Beck 2011. ISBN 978-80-7400-350-9
- ŠPRECIANOVÁ, Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. 1. vyd. Praha: Linde 2003. ISBN 80-86131-44-0
- ŠPRECIANOVÁ, Š. *Sociálně-právní chrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-27-6

- <http://www.mpsv.cz>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ADHD	„Attention Deficit Hyperactivity Disorder“ – hyperkinetická porucha.
CAN	„Child Abuse and Neglect“ syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte
DPL	Dětská psychiatrická léčebna
IPOD	Individuální plán ochrany dítěte
JIP	Jednotka intenzivní péče
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
Om	Označení spisu vedeného o dětech
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
PMS	Probační a mediační služba
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
SPC	Speciální pedagogické centrum
SPOD	sociálně-právní ochrana dětí
SSP	Státní sociální podpora
SVP	Středisko výchovné péče
ZSPOD	Zákon o sociálně-právní ochraně dětí